

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΕΠΤΑ
ΗΜΕΡΕΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 17 ΜΑΡΤΙΟΥ 2002

Ο ΦΙΛΑΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία

Χορηγός: **ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**

Ο Φιλελληνιομός στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία

Φιλελληνική Λογοτεχνία

Της Λουκίας Δρούλια

**Γαλλικός ρομανπομός και
Ελληνική Επανάσταση**

Της Χρυσής Καρατσινίδου

**Ο Φοριέλ και
τα δημοποκά τραγούδια**

Των Αλέξη Πολίτη

Γερμανικός φιλελληνιομός

Της Μαριλίζας Μπτσού

**Ρομανποκός φιλελληνιομός
στην Αγγλία**

Της Αικατερίνης Δούκα-Καμπίτογλου

**Ρωσικές ανταύγειες
του ελληνικού αγώνα**

Της Σόνιας Ιλίνσκια -
Αλεξανδροπούλου

**Απήχηση στον φιλολογικό
κόμιστη της Ιταλίας**

Των Φοίβου Γκικόπουλου
και Γιάννη Τσόλκα

Εξώφυλλο

«Αλληγορία της σκλαβωμένης Ελλάδας», 1822. Υδατογραφία του Γουΐλιαμ Τέρνερ, εμπνευσμένη από το ποίημα «Ο Γκιαούρος» του Λόρδου Βύρωνα. Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών (Βούρου-Ευταξία).

Υπεύθυνη «Έπτα Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Φιλελληνική

▲ Ανάμεοα στις φιλάρχαις φωνές που ζεχωρίζουν
στη διάρκεια των 18ον αι. ο Βολταίρος δεν δημοσιεύει
σε μεν λογοτεχνικό κείμενο, αλλά στην πικνή αλλη-
λογραφία των, ιδίως στις επιτοπολές των προς την Αι-
κατερίνη Β' της Ρωσίας, μνημονεύει ουχιά το θέμα
της Ελλάδος.

Λογοτεχνία

► Ο βασιλιάς Λονδοβίκος Α΄ της Βαναρίας (1824–1848) σε πορτρέτο του Ζόζεφ Στίλερ. Λάτρης της κλασικής τέχνης, είναι ο μόνος από τους Ευρωπαίους ηγεμόνες που τάχθηκε ανοιχτά με τον αγώνα των Ελλήνων. Τιμόνιας τη φιλελληνική του στάση η πόλη της Αθήνας έδωσε το 1844 σε πλατεία το όνομά του. Ποιος όμως τη θυμάται; Ξεχάστηκε. Ήνας ερωτόληπτος βασιλιάς ήταν, να διασώζουμε και το όνομά του; Πρόκειται πάντως για την πλατεία Κοιζιά ή Δημαρχείον σήμερα.

Της Λογκίας Δρούλια

Ιστορικό δ. φ. – Ομότιμης Διενθύντριας
Ερευνών του Ινστιτούτου
Νεοελληνικών Ερευνών (ΕΙΕ)

HΟΛΗ ΙΣΤΟΡΙΑ του φιλελληνισμού, του φιλελληνικού κινήματος ειδικότερα, θα μπορούσε επιγραμματικά να προσδιοριστεί σαν μια εναλλασσόμενη έκφραση θαυμασμού και αποδοκιμασίας, ενθουσιασμού και απογοήτευσης, έξαρσης και καταλαλιάς, για να φτάσει μάλιστα κάποτε να γίνει λόγος και για «μισελληνισμό». Και οι δύο εκφάνσεις του ενδιαφέροντος για τον ελληνισμό, η θε-

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΚΩΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

Edmond About, ο οποίος περιγράφοντας τη σύγχρονη Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα είχε από νωρίς διαποστώσει ότι «Στην Ελλάδα, το παρελθόν θα αδικεί πάντοτε το παρόν» (En Grèce, le passé fera toujours tort au

τική και η αρνητική, ο φιλελληνισμός και ο λεγόμενος μισελληνισμός, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι υπόρχουν χρήσιμες για τον ίδιο τον ελληνισμό. Είτε τονώνοντας το ηθικό του και συμβάλλοντας στην επιμονή του για αίσιο τέλος του απελευθερωτικού του αγώνα, είτε προτρέποντας τους Ελληνες, μέσα από την κριτική, να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα απαλλαγμένοι από το βάρος της πολιτισμικής κληρονομιάς που είχαν επωμιστεί. Βάρος υπέρογκο, κατά τον

présent!). Παρελθόν - παρόν, ας πούμε Ελλάδα μύθος - Ελλάδα πραγματικότητα. Αυτά στον 19ο αιώνα.

Σεβασμός για το όνομα

Ομως τα πράγματα δεν αντιμετωπίζονταν πάντοτε με αυτόν τον τρόπο. Μάλλον αντιμετωπίζονταν πολύ διαφορετικά στον 18ο αι., τον αιώνα του Διαφωτισμού που κύριο γνώρισμά του ήταν η επιστροφή προς την αρχαιότητα. «Αυτοί οι υπόδουλοι δεν ήσαν μόνον άνθρωποι, ήσαν οι απόγονοι των Ελλήνων και ο σεβασμός μου για το όνομά τους βάραινε παραπάνω στη σκέψη μου την κατάπτωσή τους...», θα σημειώσει ο Γάλλος πρέσβης και περιηγητής Choiseul-Gouffier στον Προεισαγωγικό Λόγο (Discours Préliminaire) του ταξιδιωτικού του έργου Voyage pittoresque de la Grèce, (τ. Α', 1783). Με αυτή τη λιτή πρόταση ο Choiseul-Gouffier εκφράζει ανάγλυφα τη δυτικοευρωπαϊκή οπτική απέναντι στους σύγχρονους κατοίκους της κλασικής γης. Η ονομασία και μόνο -Ελλάδα, Ελληνες- ανακαλεί στη μνήμη τους τον αρχαιοελληνικό κόσμο και ό,τι αυτός σηματοδοτούσε στα χρόνια εκείνα για τους πνευματικούς ανθρώπους, τους θρευμένους στα νάματα της κλασικής παιδείας, τους θαυμαριμένους από τις ανασκαφικές αποκαλύψεις της Κάτω Ιταλίας. Τότε οι Ελληνες, σε κατάσταση δουλείας, δεν «βλάπτονται». Αντίθετα μάλιστα, «ωφελούνται», αφού ως «απόγονοι» επισύρουν τη φιλοπεριέργεια, το ενδιαφέρον, τον οίκτο και, τελικά, την υποστήριξη στο εθνικό τους θέμα. Το περιηγητικό ρεύμα, προς την Ανατολή αρχικά και τους ελληνικούς τόπους αργότερα, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην όλη επικοινωνία και πληροφόρηση.

Στο διεθνές προσκήνιο

Βέβαια, σε αυτήν τη σταδιακή πορεία δεν παρέμειναν αμέτοχοι και αδρανείς οι ίδιοι οι Ελληνες. Χάρη στις διεθνείς συγκυρίες –ας θυμηθούμε τις θετικές επιπτώσεις της συνθήκης του Κιουτσούκ Καΐναρτζή (1774)– ήρθαν σε επαφή με τον έξω από τα όρια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κόσμο, γνώρισαν τα κοινωνικο-πολιτικά ρεύματα της εποχής, συναντήθηκαν με τους αρχαιολάτρες καθηγητές στα πανεπιστήμια της Δύσης, με τους εμπόρους-επιχειρηματίες στα λιμάνια και τα χρηματιστήριά της, απέκτησαν προσωπικές φιλίες, –και εδώ ας θυμηθούμε τον Κοραή και τον κύκλο του στο Παρίσι, τον Ιγνάτιο, μπροπολίτη Ουγγροβλαχίας και τον δικό του κύκλο στην Πίζα– που όλα αυτά μαζί συνέβαλαν ουσιαστικά να ξαναεμφανιστεί

▲ Ο Σατωμπριάν μπροστά στα ερείπια της Χαλκηδόνας, τελευταίο οιαθρό των ταξιδιών του στην Ανατολή, στα 1806-7. Η απάχθηση που έλαβε η δημοσίευση (1811) των Οδοιπορικών των οννέβαλε στην καλλιέργεια και διαμόρφωση φιλελληνικών αισθημάτων στις παραμονές της Επανάστασης.

το «ελληνικό γένος» στο διεθνές προσκόνιο, όχι πια ως ένα χριστιανικό μιλέτ, αλλά ως συγκεκριμένη εθνότητα, τα λαϊκά τραγούδια της οποίας προκάλεσαν αρκετά πρώιμα το ενδιαφέρον των Γερμανών προρομαντικών και ρομαντικών, και μάλιστα τον ενθουσιασμό του Goethe, που είχε ενδιαφερθεί για τη συλλογή των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών του W. von Haxthausen (1815). Η τελική πράξη, ο μεγάλος Εεσποκμός θα αποτελέσει τον καταλύτη για να εκφραστούν τα αισθήματα και να πάρουν σχήμα και υπόσταση τα οράματα, που ασφαλώς μέσα από τον γραπτό λόγο, τη ροπορεία, την έχαρση και την ανθρωπιστική φιλαλληλία επηρέασαν σε ένα βαθμό τη διεθνή διπλωματία.

Φιλάρχαιες φωνές

Το σημείο εκκίνησης της φιλελληνικής λογοτεχνίας στο πλαίσιο όσων αναφέρθηκαν παραπάνω θα μπορούσε να τοποθετηθεί στα μέσα του 18ου αι., όταν αρχίζουν να ακούγονται ορισμένες φιλάρχαιες φωνές εναντίον του δεσποτισμού που αφάνισε την Ελλάδα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο Βολταίρος, που αν και δεν συνέθεσε κανένα σχετικό κείμενο, επανέρχεται συχνά στην πυκνή αλληλογραφία του, ιδίως στις επιστολές του προς την Αικατερίνη Β' της Ρωσίας, στο θέμα της Ελλάδας και των «φτωχών Ελλήνων». Ο μαθητής του J.-Fr. La Harpe θα παρουσιάσει μια πρώιμη ποιητική φιλελ-

ληνική σύνθεση με τίτλο *Περί των αρχαίων και νέων Ελλήνων* (*Sur les Grecs anciens et modernes*, 1772), εμπνευσμένη, καθώς φαίνεται, από το περιηγητικό σύγγραμμα του P. A. Guys, με τον αντίστοιχο τίτλο: *Φιλολογικό ταξίδι στην Ελλάδα ή Επιστολές περί των αρχαίων και νέων Ελλήνων, με παράλληλη θεώρηση των εθίμων τους* (*Voyage littéraire de la Grèce ou Lettres sur les Grecs anciens et modernes, avec un parallèle de leurs mœurs*, 1771). Την ίδια εποχή ο ευρωπαϊκός κλασικισμός που αντιμετώπιζε ευνοϊκά την αναγέννηση του Ελληνισμού θα παρουσιάσει πλήθος λογοτεχνικών κειμέ-

νων που διαβάστηκαν πολύ, φέρνοντας την Ευρώπη σε επικοινωνία με την ελληνική αρχαιότητα και συντελώντας αποφασιστικά στη διαμόρφωση του φιλελληνικού ρεύματος, χωρίς αναγκαστικά να έχουν επιζητήσει ενσυνείδητα να το καλλιεργήσουν. Ενδεικτικά απαριθμούνται: το μυθιστόρημα του Γερμανού J. J. Heinse (*Ardinghelle* και τα ευτυχισμένα *νησιά*, 1787) που, τοποθετημένο στην νεότερη Ελλάδα, πραγματεύεται ποιητικά το θέμα του διαμελισμού της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το πολύτομο, αλλά και πολυδιαβασμένο, *Ταξίδι του Νέου Ανάχαρση στην Ελλάδα τον τέταρ-*

▲ Ο Πουκεβίλ (1770-1873) σε προσωπογραφία (λιθογραφία) φιλοτεχνημένη από τον Ντεπρέ. Για τους Ευρωπαίους φιλέλληνες ονγγραφείς που δεν είχαν άμεση γνώση της ελληνικής πραγματικότητας τα ταξιδιωτικά ονγγράματα του Πουκεβίλ οτάθηκαν οηματική πηγή πληροφόρησης, καθώς είχαν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες και γνώρισαν μάλιστα επανελλημμένες εκδόσεις.

► Ο Κιονταχής οδηγεί στη οφαγή δεκαοκτώ φιλέλληνας που αχμάλωποι στη μάχη της Αθήνας. (Γερμανική γκραβούρα. Μονοείον Μπενάκη). Δεν είναι πολλοί οι πρόθυμοι που δίνονται και τη χωή των ακόμη για την απελευθέρωση, όπως λέμε σήμερα, αλλοεθνών. Ο πόλεμος της αμερικανικής Ανεξαρτησίας και η Γαλλική Επανάσταση στη συνέχεια, σταθηκαν οι γενεογργές αιίσες που λεπούργησαν ως χιονοσιθάδα για την ανιδιάθεση αρχικά των ευρωπαϊκών εθνοτήτων. Μια από τις πρώτες και η ελληνική, αφού οι τότε Ευρωπαίοι κινήθηκαν περιοστικό από ηθικό χρέος απέναντι στον ελληνικό κλασικισμό. Από τους πρώτους που διεγείρονται είναι οι άνθρωποι των πνεύματος: ονγγραφείς, καλλιτέχνες, κλασικοί φιλόλογοι κ.λπ. Οι πολιτικές φυσιογνωμίες της εποχής, εκτός εξαιρέσεων, αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν, συμβάλλοντας στη συνέχεια στη διευθέτηση των ελληνικού ζητήματος.

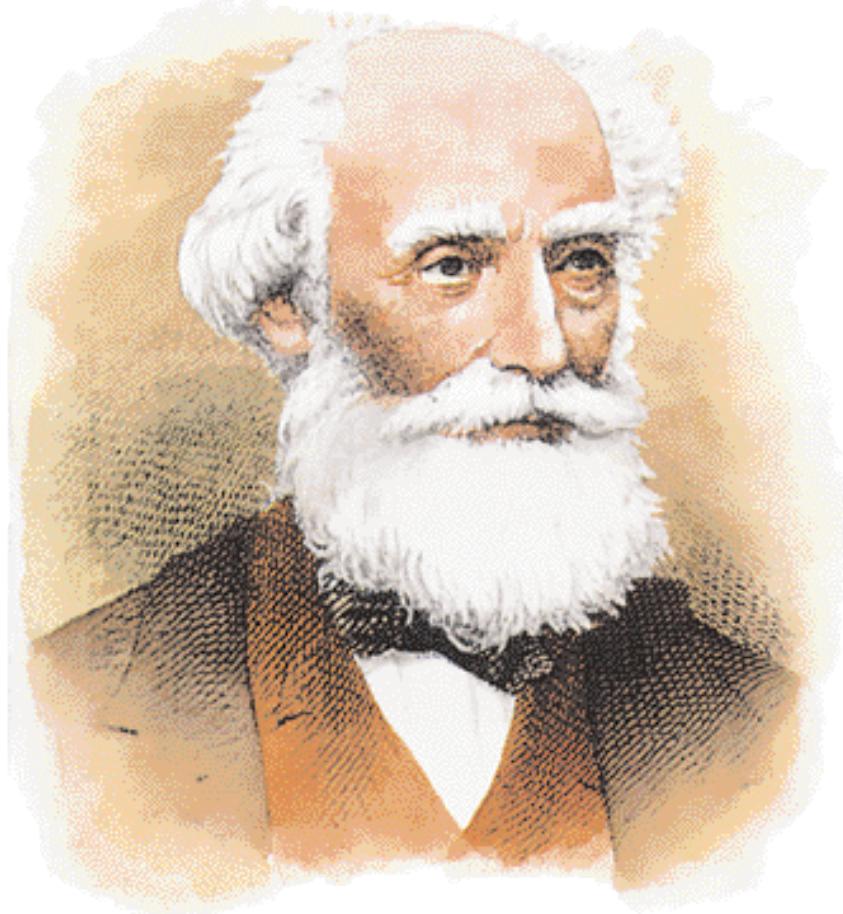
το αιώνα π.Χ. (1788), σε μορφή αφηγηματικού οδοιπορικού, του Γάλλου αρχαιολόγου αββά J. J. Barthélémy, το οποίο μεταφράστηκε ευρύτατα –και στα ελληνικά από τον Ρήγα και τον κύκλο του, το 1796– και ξεχώρισε χάρη στην εξακριβωμένη ιστορική πληροφορία που πρόσφερε και τη λεπτομερειακή περιγραφή του αρχαίου βίου. Θα ακολουθήσει και άλλο γαλλικό, πιο ευκολοδιάβαστο, μυθιστόρημα με θέμα την αρχαιότητα «Το Ταξίδι του Αντίνοος στην Ελλάδα» του βαρώνου de Lantier, ενώ ο ολλανδικής καταγωγής Thomas Hope θα συνθέσει τότε, αλλά θα δημοσιεύσει αργότερα στα αγγλικά

Ο φιλελληνικός γραπτός λόγος τόνωσε το ηθικό των επαναστατημένων

το Λονδίνο, 1819) το τρίτομο μυθιστόρημά του Αναστάσιος ή Αναμνήσεις ενός Ελληνος, γραμμένες στα τέλη του 18ου αι., προσφέροντας μια ολοκληρωμένη και επίκαιρη εικόνα της νεοελληνικής ζωής. Ελπίδες για την ελληνική πολιτική αποκατάσταση διατυπώνονται και μέσα από το λυρικό μυθιστόρημα Υπερίων ο ερημίτης στην Ελλάδα (1797) του ελληνολάτρη Γερμανού ποιητή Fr. Hölderlin, που καθώς μαρτυρείται, όταν το συνέθετε κρατούσε στα χέρια του το βιβλίο του Choiseul-Gouffier.

Από εδώ και πέρα η Ελλάδα θα περάσει και στις συνθέσεις αναγνωρισμένων συγγραφέων, που συμβάλλουν οπωσδήποτε στο φιλελληνικό ρεύμα που γεννιέται. Ο Σίλλερ, ο Κοτζεμπούς καταλέγονται ανάμεσά τους. Η σύνθεση του τελευταίου, Τα ερείπια των Αθηνών, γραμμένη στα 1812, αν

και κρίθηκε μέτρια, γνώρισε μεγάλη επιτυχία χάρη στη μουσική που συνέθεσε γι' αυτήν ο Μπετόβεν. Ομως τη γνωριμία της κλασικής αρχαιότητας σε συνδυασμό με εκείνη της σύγχρονης Ελλάδας και το ενδιαφέρον που αναπτύχθηκε για την τελευταία, θα την κάνει το ευρωπαϊκό κοινό μέσα από την πλούσια περιηγητική λογοτεχνία ειδικότερα οι Γάλλοι, από το γνωστό Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ (1811) του κορυφαίου λογοτέχνη Fr. René de Chateaubriand. Με την εξαιρετική υποδοχή που έλαβε το έργο αυτό ο Σατωριάνδος συνέβαλε ουσιαστικά στη διαμόρφωση του φιλελληνικού αισθήματος και κατέκτησε τον τίτλο του μεγάλου φιλέλλοντα, αν και στο Οδοιπορικό του δεν διακρίνει κανείς κάποια φιλελληνική διάθεση. Οπως σημείωνε στον Πρόλογό

▲ Αγάμεος στον φιλέλληνας βρίσκονται και οι δύο πρώτοι ιστορικοί της Επανάστασης. Σκάτω και οι δύο συμμετείχαν ενεργά στα γεγονότα. Αριστερά ο Τόμας Γκόργιου (1788-1841), μεταφέροντας πολεμικό υλικό, έλαβε μέρος ως επικεφαλής μικτού τάγματος στην πολιορκία της Τρίπολης και αργότερα (1827) στις επιχειρήσεις της Αθήνας. Έγραψε δύο μηνιαία των γεγονότων από τις πλέον έγκυρες. Δεξιά ο Τζορτζ Φίνλεϊ (1799-1875), κατέβηκε και συμμετείχε στον αγώνα από το 1823. Μετά την απελευθέρωση έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στην Αθήνα, δουλεύοντας ως ανταποκριτής των «Τάμες των Λαοδίνων». Έγραψε αρκετά έργα σχετικά με την Ελλάδα και βέβαια «Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως». Με ανάθεση του Παν. Βλαχογιάννη ο Αλέξ. Παπαδιαμάντης ολοκλήρωσε τη μετάφραση τόσο των Γκόργιου (1904) όσο και των Φίνλεϊ (1908) χωρίς, ωστόσο, να εκδοθούν ποτέ. Με επιμέλεια του Ν.Δ. Τριανταφύλλοντος αναμένεται η έκδοση των (πηγή: Συλλογή Κων/νων Κουμουνδούρεα).

του, κίνητρο για το ταξίδι του πάντα «η συλλογὴ εικόνων» για το συγγραφικό του έργο. Τον τίτλο του φιλέλληνα οφείλει στην μετέπειτα πολιτική του μεταστροφή και το συνακόλουθο περιόδου Υπόμνημα περὶ τῆς Ελλάδος (Note sur la Grèce, 1825) που, διερμπνεύοντας επάξια τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης, αποτέλεσε φιλέλληνικό μανιφέστο στην κοινή συνείδηση. Τότε είναι που θα επανεκδώσει το Οδοιπορικό του με καινούργιο πρόλογο, αντιπροσωπευτικό της νέας του, φιλελύθερης και φιλέλληνικής, στάσης.

Μπάυρον

Ευτυχής σύμπτωση προς τη φιλέλληνική κατεύθυνση, οφειλόμενη στη λογοτεχνική του φήμη, αλλά και στις φιλελύθερες ιδέες του, είναι και η περιπτώση του λόρδου Μπάυρον, παρόλο που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ακόμα ως ενσυνείδητος φιλέλληνας. Είχε μάλιστα χαρακτηριστεί από ορισμένους ως φιλότουρκος, στα χρόνια που πρωτοπεριγήθηκε την Ελλάδα και την Ανατολή (1809-1811). Ωστόσο, με την ποίησή του, την τόσο γεμάτη από τη γνώριμή του πα ελληνική πραγματικότητα, από την οποία και αντλεί τη θεματική και τα πρότυπα της έμπνευσής του, ο Αγγλός ποιητής επισκιάσει τους άλλους συμπατριώτες του, που είχαν και εκείνοι ψάλει την κλασική γη. Αν, προεπαναστατικά, η μπαλάντα του Childe Harold's Pilgrimage, αλλά και το σύνολο έργο του Μπάυρον που γρήγορα διαδόθηκε σε όλη την Ευρώπη, αποτέλεσε αστείρευτη πηγή και

όχημα για τη διάδοση του ολοένα αυξανόμενου ενδιαφέροντος προς την ελληνική υπόθεση, ο ίδιος ο ποιητής (που στα 1812 είχε παροτρύνει τους Ελληνες να πάρουν στα χέρια τους την πρωτοβουλία για την τύχη τους), θα το ενδυναμώσει στη συνέχεια με την προσωπική του παρουσία στο θέατρο του πολέμου της ελληνικής ανεξαρτησίας και με την ανάμεσα στην πνευματική έκφραση και στην πράξη του κινήματος που πήρε το όνομα «φιλέλληνισμός».

Το ευρύ αυτό κίνημα της κοινής γνώμης που διαμορφώθηκε ποικιλότροπα στην ευρωπαϊκή συνείδηση —και ακολούθησε τη «βυρωνομανία» στην Β. Αμερική—, απλώθηκε σε κάθε πτυχή του καθημερινού βίου, από τη λογοτεχνία και την τέχνη, στην αρχιτεκτονική, την ενδυμασία, τα αντικείμενα της καθημερινής χρήσης και εξέφρασε τη θέληση των λαών να συμπαρασταθούν έμπρακτα στο εν εξελίξει ιστορικό αυτό γεγονός, που συμβόλιζε στα μάτια τους τον αγώνα κατά του δεσποτισμού, υπέρ της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, με μια λέξη υπέρ της ελευθερίας.

Ρομαντικό κίνημα

Ακριβώς αυτός ο αγώνας ελευθερίας αποτέλεσε σημαντική πηγή έμπνευ-

σης για τη λογοτεχνία της εποχής, την οποίαν είχε βαθιά σφραγίσει ο βυρωνισμός. Με τη μεσολάβηση του Μπάυρον περνούμε από τους πρόδρομους συγγραφείς, σε εκείνους που εμπνεύστηκαν άμεσα από τον ελληνικό πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Αν η κλασική παιδεία είχε ήδη δώσει τα πρότυπα για την ελευθερία της σκέψης και για την αξιοπρέπεια του ατόμου, το ρομαντικό κίνημα, πιστεύοντας στην πράξη και την πρόοδο, έρχεται τώρα να υποστηρίξει δυναμικά και με έχαρον την ελευθερία σε όλα τα επίπεδα: το πολιτικό, το

θρησκευτικό, το κοινωνικό, το θητικό, το καλλιτεχνικό, το εθνικό. Εποι οι κάθε λογίς προσπάθειες των λαών για την απόκτηση ή αποκατάσταση της εθνικής τους ανεξαρτησίας βρίσκουν άμεση απήχηση στον ενθουσιασμό των ρομαντικών και στο πάθος τους για την ελευθερία.

Σε αυτό το γενικό πλαίσιο εντάσσεται η πληθώρα της φιλέλληνικής λογοτεχνικής παραγωγής στα χρόνια του Αγώνα. Θα πρέπει οπωσδήποτε να επισημανθεί ότι οι συγγραφείς που δεν είχαν άμεση γνώση της ελληνικής πραγματικότητας, αντλούσαν συνήθως τις πληροφορίες τους από τις δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις και τις περιγραφές των περιηγητών ή όσων βρέθηκαν στο θέατρο του πολέμου και μετά την επιστροφή τους δημοσι-

ευσαν τις αφηγήσεις τους. Ανάμεσα στα συγγράμματα που στάθηκαν σημαντική πηγή πληροφόρων υπόρξαν τα ταξιδιωτικά έργα του Fr. Pouqueville και η Ιστορία της αναγεννηθείσης Ελλάδος (Histoire de la régénération de la Grèce, 1824) με τις επανεκδόσεις και μεταφράσεις τους. Ξεχωριστή επίδραση στη φιλελληνική λογοτεχνία είχε επίσης η έκδοση των Ελληνικών δημοτικών τραγουδιών (1824-1825), που δημοσίευσε ο Γάλλος Claude Fauriel. Οχι μόνο μεταφράστηκαν ή παραφράστηκαν σε πολλές γλώσσες, είτε ολόκληρη η συλλογή, είτε επιλεκτικά ορισμένα τραγούδια, και έγιναν παγκοίνια γνωστά, αλλά το σημαντικότερο, αποτέλεσαν επίσης πηγή έμπνευσης καταξιωμένων ρομαντικών ποιητών.

Πολλαπλοί τρόποι

Τέλος, μιλώντας στατιστικά, διαπιστώνεται από τη σχετική βιβλιογραφική καταγραφή ότι το φιλελληνικό κίνημα βρήκε την έκφραση του, όχι μόνον τη λογοτεχνική (υπομνήματα, εκκλήσεις, πολιτικά και θρησκευτικά φυλλάδια, ιστορικά συγγράμματα, βιογραφίες πρώων, αφηγήσεις από αυτόπτες μάρτυρες του ελληνικού αγώνα στα οποία μπορούν να προστεθούν ποικίλα δείγματα γραπτού λόγου και απεικόνισης, όπως πανοράματα, προγράμματα παραστάσεων, γεωγραφικοί χάρτες, εγχειρίδια εκμάθησης της νεοελληνικής γλώσσας, λεξικά, περιοδικές εκδόσεις, λιθογραφίες υπομνηματισμένες κ.ά.) σε πολλές χώρες. Για την περίοδο 1821-1833 η Γαλλία παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό ποιημάτων, μυθιστορημάτων, θεατρικών έργων. Ακολουθούν τα γερμανικά κρατίδια και τρίτη στη σειρά, με αρκετή διαφορά, η Αγγλία. Ξεχωρίζει, βέβαια, εδώ το ποίημα Hellas (1821) του Shelley, ο οποίος είχε γνωρίσει προσωπικά τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο στην Πιζα. Στον κατάλογο των χωρών όπου καταγράφονται φιλελληνικές εκδόσεις συγκαταλέγονται η Ελβετία, οι Ήνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τα ιταλικά κράτη, που απασχολημένα με το πρόβλημα της ενοποίησής τους και κάτω από την αυστριακή κυριαρχία δεν ήταν σε θέση να εκφραστούν ελεύθερα σε εκείνα τα χρόνια. Η φιλελληνική τους λογοτεχνία θα αναπτυχθεί αργότερα στο πλαίσιο των δικών τους απελευθερωτικών αγώνων. Λίγες πρωτότυπες εκδόσεις και συνήθως μεταφράσεις έργων φιλελληνικού περιεχομένου κυκλοφορούν και στις Κάτω Χώρες, την Πολωνία, τα Σκανδιναβικά κράτη, την Ισπανία και τέλος τη Ρωσία. Αν και σε πολύ μικρή κλίμακα, ιδίως αν ληφθεί υπόψη το πληθυσμιακό μέγεθος της χώρας αυτής και η θρησκευτική συγγένεια των δύο λαών, η περιορισμένη γραπτή φιλελληνική έκφραση που προφανώς οφειλεται στην επίσημη πολιτική της Ρωσίας την ταυτισμένη με τις αρχές της Ιερής Συμμαχίας, καλύπτεται από τη λογοτεχνική παραγωγή του μεγάλου ρομαντικού ποιητή Πούσκιν· έχοντας «δυσμενώς» μετατεθεί στη Βεσσαραβία το 1820 εξαιτίας της Ωδής στην ελευθερία, βρήκε αργότερα κατανό-

ση και αποδοχή από τον νέο τσάρο Νικόλαο.

Τόνωση του ηθικού

Παραμένει, τέλος, το ερώτημα αν όλη αυτή η φιλελληνική παραγωγή επέδρασε ουσιαστικά στη θετική εξέλιξη του Αγώνα. Οπως και να έχουν τα πράγματα μπορούμε να πούμε ότι με την ενθουσιώδη της συμπαράσταση κράτησε όσο το δυνατό ψηλά το ηθικό των αγωνιζομένων Ελλήνων που δεν αισθάνθηκαν απομονωμένοι· τουναντίον μάλιστα αντιλαμβάνονταν από τις πολλαπλές ποιητικές και λογοτεχνικές εξάρσεις ότι οι μεγάλες στιγμές του Αγώνα τους -τη Χίο, το Μεσολόγγι, το Ναυαρίνο- και οι πρωικοί τους εκπρόσωποι -το Κανάρης, ο Μπότσαρης κ.ά.- είχαν αποτελέσει πηγές έμπνευσης αλλά και παραλληλισμού με τους αρχαιούς προγόνους, τον Λεωνίδα, τον Μαραθώνα, τη Σαλαμίνα, τις Θερμοπύλες. Με αυτόν τον τρόπο έπαιρναν πια και την ισότιμη θέση που πίστευαν ότι τους αναλογούσε ανάμεσα στην ευρωπαϊκή οικογένεια.

▲ Φιλελληνικό πιάτο με θέμα (πορτρέτο) του λόρδου Βέρωνα. Καταξιωμένος στο κίνημα των ευρωπαϊκών ρομαντισμών ο Βέρων, με τον θάνατό του στο Μεσολόγγι στις 19 Απριλίου 1824, σημειώνεται δηλαδή της Επανάστασης, προσέφερε πολλά περιοδικά απ' όπι ζων. Από τους Ευρωπαίους θεωρήθηκε ως ιδανική πρωτοποίηση των ρομαντισμών και αναζωπύρωσε, οδηγώντας το φιλεληνικό ρεύμα της Ευρώπης στο απόγειό του.

Γαλλικός ρομαντισμός κα

Της ΧΡΥΣΗΣ ΚΑΡΑΤΣΙΝΙΔΟΥ

Λέκτορος στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας
και Φιλολογίας του ΑΠΘ

Ο ΜΠΑΜΠΗΣ Αννίνος στο βραβευμένο από την Ακαδημία Αθηνών έργο του *Oι Φιλέλληνες του 1821*, αναφέρομενος στο κλίμα που επικράτησε στη Γαλλία μετά την Ελληνική Επανάσταση, σημειώνει τα ακόλουθα: «Ο εύγλωττος στρατηγός Φοά (Foy), αγορεύων εις την Βουλήν των Ομοτίμων κατά Μάϊον του 1825, ἐλεγεν επευφημούμενος: Αἱ νίκαι των Ελλήνων είναι ιδικαὶ μας νίκαι· οἱ ατυχία των είναι ιδικὴ μας ατυχία. Ολοὶ οἱ Γάλλοι καρδιοκτυπούν διὰ τον ιερὸν αγώνα της θροσκείας, της ελευθερίας καὶ των λαμπρῶν ενθυμίσεων».

Οι «λαμπρές ενθυμίσεις» για τις οποίες έκανε λόγο ο Γάλλος στρατηγός συνδέονται προφανώς με τα ιδεώδη της αρχαιότητας που καλλιέργησε ο κλασικισμός στο γαλλικό έθνος προετοιμάζοντας, τρόπον τινά, τα λογοτεχνικά δημιουργήματα του ρομαντισμού που ακολούθησε. Αυτό βέβαια δεν ήταν αρκετό. Επρεπε μάλλον να ισχύσει και μία βασική αρχή της κοινωνιολογίας του πολιτισμού, σύμφωνα με την οποία η κοινωνική ζωή επηρεάζει τη λογοτεχνική και την εν γένει καλλιτεχνική δημιουργία. Υπό την έννοια αυτή, η ελληνική επανάσταση δεν μπορούσε να αφήσει ασυγκίνητους ορισμένους τουλάχιστον Γάλλους λογοτέχνες, οι οποίοι έτσι κι αλλιώς είχαν βιώσει το μεγαλείο και τα συνακόλουθα διδάγματα της Γαλλικής Επανάστασης.

Ο Σαντάλ -ένθερμος αλλά όχι ιδιαιτέρα γνωστός φιλέλληνας- επισημαίνει την αναγκαιότητα του κοινού επαναστατικού βιώματος ως προϋπόθεση για τη συμμετοχή (υλική ή πνηκή) στον ελληνικό αγώνα σε κείμενο του 1826, το οποίο περιλαμβάνει τις εντυπώσεις του από τη Ρώμη, τη Νεάπολη και τη Φλωρεντία: «Ολοὶ οἱ γενναιόκαρδοι ἀνθρώποι λαχταρούν να δουν την Ελλάδα αναστημένην. Άλλα σ' αυτό δεν μπορεί να βοηθήσει ἐνας λαός αφοσιωμένος στην τέχνη, αλλά ἐνας λαός που ο ίδιος γνώρισε την επανάσταση, γιατί είναι διαφορετικές οι προϋποθέσεις που χρειάζονται για να ευδοκιμήσει η τέχνη και διαφορετικές αυτές που απαιτούνται για να ευτυχήσει ἐθνος. Άλλα τι σημασία ἔχει; Το αναγκαῖον είναι η ελευθερία».

Θαυμασμός στο αρχαίο πνεύμα

Στη Γαλλία, όπως και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, το φιλέλληνικό κίνημα ξεκίνησε από θαυμασμό προς το αρ-

χαιοελληνικό πνεύμα, το οποίο τροφοδότησε ιδεολογικά, πολιτικά και πολιτισμικά τον δυτικό κόσμο. Ήδη από το τέλος του 18ου αιώνα υπήρχε στη Γαλλία ένα κλίμα ευνοϊκό για την Ελλάδα. Στη διαμόρφωση αυτού του κλίματος συνέβαλε αποφασιστικά, με την τεράστια απήκνησή του, το επτάτορο έργο Ταξίδι του νεαρού Ανάχαρση του αββά Μπαρτελεμί (ο οποίος θεωρείται πρόδρομος του φιλέλληνισμού), καθώς επίσης και ο Τηλέμαχος του Φενελόν. Εξάλλου, το έργο του Αντρέ Σενιέ (André Chénier), βαθιά επηρεασμένο από την αγάπη του για την ελληνική αρχαιότητα, συνέτεινε στην αναβίωση της αρχαίας Ελλάδος και άσκησε επιρροή στους ρομαντικούς.

Τέλος, τα περιπητικά δοκίμια, όπως για παράδειγμα το *Voyage pittoresque en Grèce* (1782-1822) του Choiseul-Gouffier, αναζωπύρωσαν το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη μεγαλύτερη κατανόηση και στήριξη του ελληνικού αγώνα. Πολλοί Γάλλοι περιπητές - ανάμεσά τους και λογοτέχνες (Σατω-

μπριάν, Γκωτιέ, Λαμπρτίνος)- επισκέφθηκαν την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, στην προσπάθειά τους να έρθουν σε επαφή με τα μνημεία του αρχαίου πολιτισμού και συνέδεσαν, αναπόφευκτα, το αρχαίο κάλλος με τη σύγχρονη Ελλάδα και τους νεοτέρους Ελληνες. Στις ταξιδιωτικές τους αναμνήσεις αποτυπώνεται έντονα η οδύνη για την ταπείνωση του ελληνικού λαού και εκφράζεται η αντίρρησή τους στην όποια ανοχή των κυβερνήσεων των κρατών τους απέναντι στην τουρκική βαρβαρότητα.

Κλίμα αλληλεγγύης

Οι σφαγές αμάχων από τους Τούρκους πυροδότησαν μια γενικευμένη αντίδραση, ενώ οι πρώτες νίκες των Ελλήνων προκάλεσαν ενθουσιασμό και κινητοποίησαν το ενδιαφέρον των πολιτών, το οποίο εκδηλώθηκε με οικονομική ενίσχυση αλλά και ενεργό συμμετοχή στον αγώνα.

Ετσι, άρχισε να διαμορφώνεται ένα κλίμα αλληλεγγύης προς τον ελληνικό

▲ 31 Μαΐου 1826. Επιτροπή εράνων δέχεται συνδρομές υπέρ των αγωνιζομένων Ελλήνων. Ανάμεσα στα μέλη των φιλελληνικού κομιτάτον των Παρισίων, που ιδρύθηκε το 1825, υπήρχαν και εξέχοντα πρόσωπα της γαλλικής πολιτικής και διανόησης, όπως ο Σατωμπριάν. Εκτός της οικονομικής συνδρομής στον αγώνα, με την έντονη δραστηριότητα που ανέπινξαν τα μέλη των συνέβαλαν καθοριστικά στη μεταβολή της επίσημης γαλλικής πολιτικής απέναντι στο «θερμό» ελληνικό ζήτημα (φωτ.: Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Παρίσιο).

Ελληνική Επανάσταση

► Ημερολόγιο
Α' εξαμήνου τον
έτους 1823, με
φιλελληνικές
οκηνές: αριστε-
ρά από την αρ-
χαία Ελλάδα
και κατ' αντ-
οική δεξιά
από τη σύγχρο-
νη με ωμότιμες
των Θθωμανών.
Παρόμοιο φι-
λελληνικό ηλικ
όπως φιλάδια,
χαρακτικά σχέ-
δια και λοιπά
έντυπα γίνονται
ανάρπαστα.

λαό ως δείγμα ευγνωμοσύνης για τις υπηρεσίες που πρόσφερε στον πολιτισμό. Ανθρωποι των γραμμάτων και λογοτέχνες με άρθρα τους στις εφημερίδες, με λόγους και δημοσιεύματα ευαισθητοποιούσαν τη γαλλική κοινή γνώμη και συνέβαλλαν στη στήριξη του ελληνικού ζητήματος. Ο Jean-Geoffroi Schweighauser, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, ελληνιστής και ποιητής, εκφώνησε στις 30 Ιουλίου 1821 ένθερμο φιλελληνικό λόγο στη Société des Sciences, Agriculture et Arts στο Στρασβούργο και υπογράψισε τις ευεργεσίες τις οποίες όφειλε η Ευρώπη «εις αυτήν την γην του ωραίου, του λόγου και της λογοτεχνίας».

Παράλληλα με τις δημοσιογραφικές εκστρατείες ορισμένων εφημερίδων που ήταν γνωστές για τις φιλελεύθερες και φιλελληνικές θέσεις τους

(Courrier du Bas-Rhin, L'Éclaireur du Rhône, Constitutionnel, Journal des Débats), την πολιτική αρθρογραφία και την έκδοση εντύπων, αναπτύσσεται και μια καθαρά λογοτεχνική παραγωγή που καλύπτει όλους τους τομείς του λόγου και αντλεί την έμπνευσή της από τον ελληνικό αγώνα.

Είναι αξιοσημείωτο ότι λογοτέχνες με παράλληλη πολιτική δράση αξιοποιούσαν την παρουσία τους στους πολιτικούς χώρους και με τις παρεμβάσεις τους αφύπνιζαν τις συνειδήσεις και κινητοποιούσαν όχι μόνο τα φιλάνθρωπα, αλλά και τα φιλελεύθερα αισθήματα του γαλλικού λαού. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Μπενζαμέν Κονστάν (1767-1830), κύριου εκπροσώπου του φιλελευθερισμού, ο οποίος στήριξε την Ελληνική Επανάσταση όχι μόνο με τους λόγους του στη Βουλή (1826), αλλά και με τα

δοκίμια του στον τόμο Mélanges de littérature et de politique, θεωρώντας τον αγώνα των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων ως σύγκρουση «του πολιτισμού προς τη βαρβαρότητα και τον τυφλόν και άλογον φανατισμόν».

Ανάλογη είναι και η προσφορά του Σατωμπριάν (1768-1848) στην ενίσχυση του φιλελληνικού ρεύματος. Αφενός οι λόγοι του στο γαλλικό Κοινοβούλιο και αφετέρου τα κείμενά του (λογοτεχνικά ή δημοσιογραφικά) επιπρέασαν θετικά την πολιτική εξουσία. Ειδικότερα, στο Υπόμνημα περί της Ελλάδος (Παρίσι, 1825) τονίζει την αναγκαιότητα της δημιουργίας ελεύθερου ελληνικού έθνους, αναγνωρισμένου από τα άλλα έθνη και προτείνει στις ευρωπαϊ-

Ο συγγραφικός και εκδοτικός οργανισμός των Γάλλων φιλελλήνων στα χρόνια της Επανάστασης προηγείται όλων των Ευρωπαίων

▲ Ο Βίκτωρ Ουγκώ σε φωτογραφία (1884) του διάσημου Γάλλου φωτογράφου Ναντάρ. Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος των γαλλικών ρομαντισμού ο Ουγκώ, αντλεί την έμπνευσή του απενθείας από τα γεγονότα της Επανάστασης και συμπάσχει με τον αγωνιζόμενο λαό. Με νψηλούς τόνους εκθειάζει τα κατορθώματα των Διάκου, Μιαούλη και ιδιαίτερα του Κανάρη, αφού το κάψιμο της τουρκικής ναναρχίδας στη Χίο (Ιούλιο 1822) έκανε εντύπωση στην Ευρώπη όσο κανένα άλλο κατόρθωμα του '21. Φέτος, 200 χρόνια από τη γέννηση του Ουγκώ, οι συμπατριώτες του γιορτάζουν την επέτειο. Στην Ελλάδα, μόνο το Γαλλικό Ινστιτούτο έχει επιδείξει ενδιαφέρον.

▲ Ο Vigny (1797-1863) με στρατιωτική στολή. Η συμπάθειά του για τους Ελληνες εκφράζεται στο μακροσκελές ποίημα «Ελένη» που συνέθεσε το 1821 με θέμα την ελληνική Επανάσταση και τα δεινά των Ελλήνων.

κές δυνάμεις την από κοινού σύνταξη μιας επιστολής που θα επέλυε χωρίς αιματοχυσίες το ελληνικό θέμα.

Καταλυτικής σημασίας για την εξάπλωση του φιλελληνισμού στην Γαλλία ήταν και το ποιητικό έργο του Βερανζέρου (1780-1857). Η βαθύτατη αγάπη του για την Ελλάδα διατυπώνεται στα γραπτά του ως μια επιθυμία που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε: «Από μικρός ονειρευόμουν την Ελλάδα, / Εκεί, μόνο εκεί, ήθελα να πεθάνω».

Οι ρομαντικοί

Το λογοτεχνικό ρεύμα του ρομαντισμού -που κυριάρχησε στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα- εμφορούμενο από επαναστατικές ιδέες και δίνοντας προτεραιότητα σε ζητήματα όπως η εξέγερση του ατόμου και η ελευθερία δεν μπορούσε παρά να ευνοήσει τη λογοτεχνική δημιουργία με σημείο αναφοράς τον ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Εκπλήσσει το γεγονός ότι ετερόκλητοι πολιτικά και ιδεολογικά ρομαντικοί συγγραφείς ένωσαν τις φωνές τους και συσπείρωσαν ένα μεγάλο μέρος του γαλλικού

λαού γύρω από τον δίκαιο αγώνα των Ελλήνων.

Ο Βίκτωρ Ουγκώ (1802-1885), ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του γαλλικού ρομαντισμού, αντλεί την έμπνευσή του κατευθείαν από τη νεότερη Ελλάδα. Δεν μένει ασυγκίνητος από το δράμα των υπόδουλων Ελλήνων. Στην ποιητική του συλλογή *Ανατολίτικα* (1829) συμπάσχει με τον λαό, μοιράζεται τη δυστυχία του και συμμετέχει στους θριάμβους του. Η ναυμαχία του Ναυαρίνου, η πολιορκία του Μεσολογγίου, η σφαγή της Χίου βρίσκονται στο επίκεντρο της θεματικής του. Στο γνωστό ποίημα το «Ελληνόπουλο» μας διηγείται το δράμα ενός μικρού παιδιού που κλαίει ολομόναχο στην κατεστραμμένη Χίο, ενώ στο ποίημα «Ενθουσιασμός» προτρέπει τη στράτευση στον κοινό αγώνα: «Στην Ελλάδα! Στην Ελλάδα! Αντίο σε όλους! Πρέπει να φύγουμε».

Ο Ουγκώ εκθειάζει τα κατορθώματα πρώων όπως ο Κανάρης, ο Διάκος, ο Μιαούλης και εντυπωσιάζεται ιδιαίτερα από τον πρωισμό του Κανάρη και την ιδιότητα του μπουρλοτιέρου, αν κρίνουμε από τα τρία ποιήματα που

του αφιερώνει και φέρουν ως τίτλο το όνομά του.

Στο ποίημα «Les têtes du sérial» περιγράφονται τα γεγονότα της πτώσης του Μεσολογγίου και ξαφνιάζει ο οικείος τόνος με τον οποίο αναφέρεται στα ονόματα αγωνιστών που έπεσαν στις μάχες, ενώ δημιουργεί μία αισθητή αμεσότητα με τον χώρο όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα: «Νάτοι οι ήρωές μας! Ο Κώστας το παλικάρι / Ο Χρήστος, απ' τον Ολυμπού / Ελλάδα των θαλασσών του Ικάρου / Ο Κίτσος, που αγαπούσε τον Μπάιρον, τον αθάνατο ποιητή».

«Ναυαρίνο», «Κανάρης», «Ο πόνος του πασά», είναι μερικοί από τους τίτλους ποιημάτων με έκδοπλη την αγωνία του ποιητή για την έκβαση της επανάστασης και το πάθος για εθνική ελευθερία.

Η έννοια της ελευθερίας κυριαρχεί απόλυτα στην ποίηση όχι μόνο του Ουγκώ, αλλά και των άλλων ρομαντικών συγγραφέων για τους οποίους η ελληνική επανάσταση είναι εκφραστής των ιδεών του ρομαντισμού. Ανάμεσά τους ο Vigny, θαυμαστής της αρχαϊκής Ελλάδας και γνώστης της ελλη-

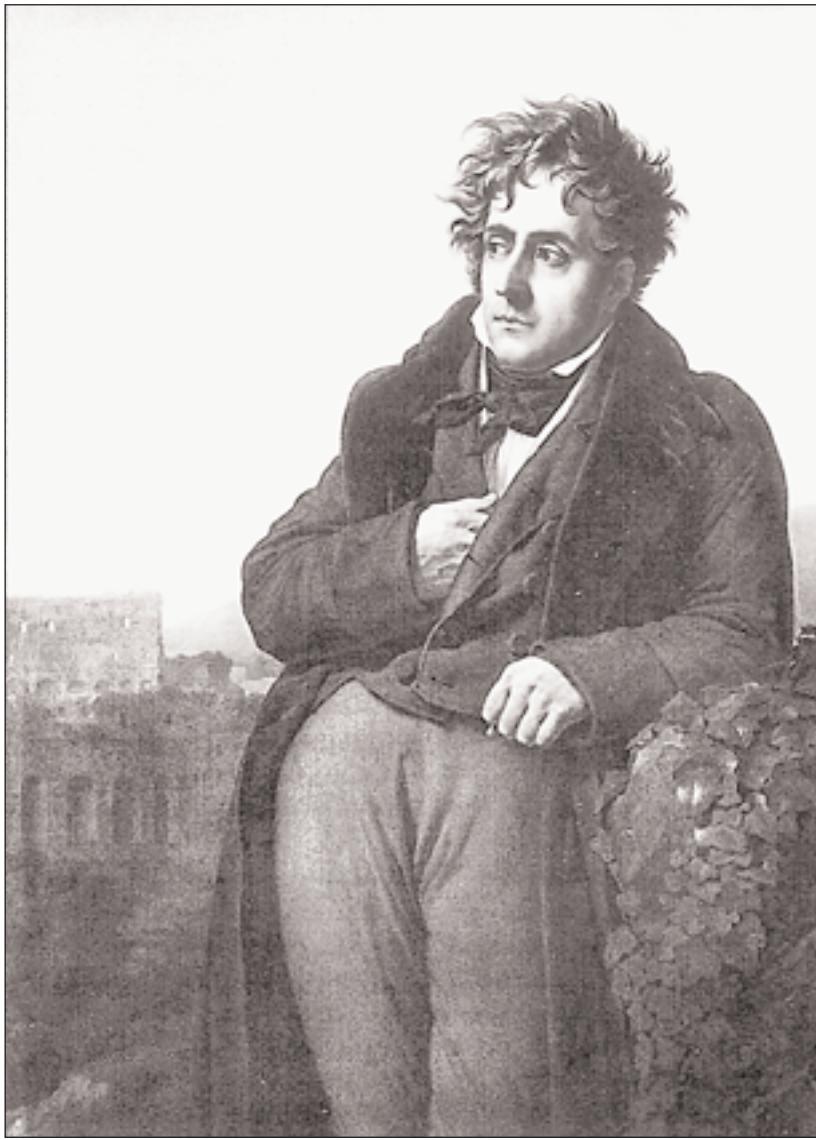
νικής γλώσσας, συνθέτει το μακροσκελές ποίημα «Ελένη» (αποτελούμενο από τρεις ωδές) τη χρονιά που ξέσπασε η επανάσταση και το δημοσιεύει σε συλλογή ένα χρόνο αργότερα. Στο πρόσωπο της Ελένης ο ποιητής αποτυπώνει το δράμα του υποδουλωμένου έθνους και διηγείται τα βάσανα και τους εξευτελισμούς της νεαρής κοπέλας από τους Τούρκους. Διακρίνουμε ξεκάθαρα τον φιλελληνισμό του Vigny και τη συμπάθειά του για τους κατοίκους της χώρας που με τόσο θαυμασμό καιρετίζει: «Κοιτάξτε, είναι η Ελλάδα· ω κοιτάξτε! είναι αυτή! / Χαίρε, βασίλισσα των Τεχνών! Χαίρε, αθάνατη Ελλάδα!».

Λαμπράτινος

Στο ίδιο περίπου κλίμα κινείται και ο Λαμπράτινος με τα ποιήματά του «Τελευταίο άσμα», με αναφορές στην Ελλάδα και στον θάνατο του Μπάιρον στο Μεσολόγγι, και «Επίκληση για τους Ελληνες». Στο πρώτο ποίημα εύκολα αναγνωρίζεται η επίδραση της οποίας άσκησε η μορφή του Μπάιρον στη γενικότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνική δημιουργία. Στο δεύτερο, γραμμέ-

▲ Ο Λαμαρτίνος είναι από τους πρώτους επιφανείς λόγιους που φτάνει ως ταξιδιώτης στη μετεπαστατική Ελλάδα. Αγκυροβολεί στο Ναύπλιο 8 Αγρυόντος 1832. Η δολοφονία των Καποδίστρια (27 Σεπτ. 1831) ακόμη νωπή, κάποιες από τις σημειώσεις του είναι πικρές για τους Ελληνες, αλλά, ταντόχρονα και ένα καλό μάθημα αντιγρώσιας σε κείνον που θα θελήσει να μελετήσει το «Οδοιπορικό ψυχής», όπως πιλοφορείται στα ελληνικά το ταξιδιωτικό του ημερολόγιο.

▲ «Φρανσοά Ρενέ ντε Σατωμπριάν». Ελαιογραφία του Αν-Λούι Ζιροντέ ντε Ρονό-Τριοζόν. Ο Σατωμπριάν, τόσο με άρθρα των στον Τύπο, με τα οποία ασκούσε πίεση στην εξονία μέσω της κοινής γνώμης, όσο και με λόγιους του μέσα στο ίδιο το γαλλικό Κοινοβούλιο έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη μεταβολή της γαλλικής πολιτικής υπέρ των αγωνιζομένων Ελλήνων.

vo το 1826, είναι φανερόν μέθεξην του ποιητή προς τα πάθη των Ελλήνων. Ο Λαμαρτίνος, σε μια έξαρση του θρησκευτικού συναισθήματος, παρακαλεῖ τον Θεό να προστατέψει τους Ελληνες και να τους βοηθήσει στον αγώνα εναντίον των Τούρκων.

Πρέπει παρεμπιπτόντως να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι στο πλαίσιο του φιλελληνικού συγγραφικού και εκδοτικού οργασμού που παρατηρείται στη Γαλλία εντάσσεται και η εκτύπωση στο Παρίσι (1826) των *Lyriques* του Ανδρέα Κάλβου με γαλλική μετάφραση από τον φιλέλληνα Panthier de Censay, φίλο του ποιητή. Στην έκδοση αυτή, εκτός από τον χαιρετισμό του οποίο απευθύνεται ο Κάλβος προς τον στρατηγό La Fayette, περιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, και η ωδή «*Eis Sāmon*» («θέλει αρετήν και τόλμην την ελευθερία»).

Δεν πρέπει, ωστόσο, να υποβαθμίστει η προσφορά που οφείλεται και σε ελάσσονες ποιητές, οι οποίοι κράτησαν αμείωτο το ενδιαφέρον του γαλλικού λαού κατά τη διάρκεια της επανάστασης. Ο Καζιμίρ Ντελαβίν (1793-1843) στις Μεσσηνιακές Ωδές θρηνεί για την Ελλάδα και εκφράζει την ελπί-

δα του για την απελευθέρωσή της: «*H
Ελλάδα θα ξαναζήσει ελεύθερη / [...] H
Ελλάδα ξαναβρήκε τους ήρωες και τους
θεούς της*». Στο ποίημα «*O Tυρταίος
προς τους Ελληνες*», ο ποιητής, ως άλλος Τυρταίος, απευθύνεται στους Ελληνες του 1821 και τους προτρέπει να πάρουν τα δόπλα μιμούμενοι το παράδειγμα των προγόνων τους.

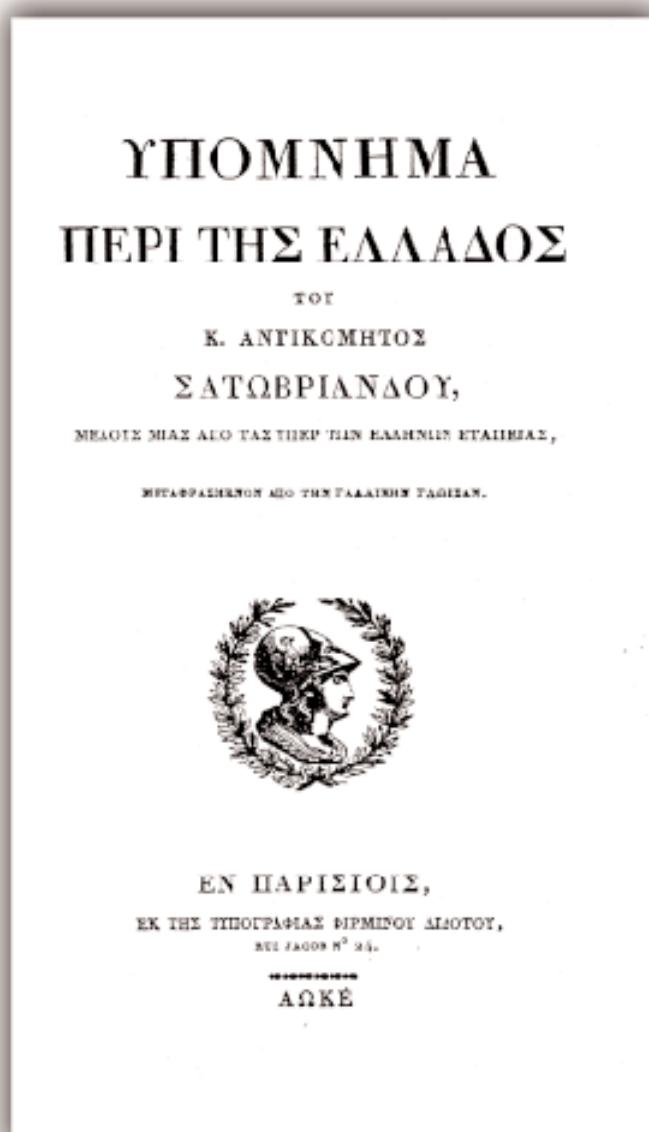
Στο Θέατρο

Παρά το γεγονός ότι οι ποιητικές δημιουργίες και ο πεζός λόγος υπερίσχυσαν ποσοτικά στη σχετική με τον ελληνικό αγώνα λογοτεχνική παραγωγή, δεν πρέπει να αγνοθεί και η προσφορά των θεατρικών έργων με θέμα την επανάσταση. Ετσι στον όγκο των φιλελληνικών κειμένων πρέπει να προστεθεί και το θεατρικό έργο του Georges Ozananeaux *H τελευταία ημέρα του Μεσολογγίου* (πρωικό δράμα σε τρεις πράξεις) που γράφτηκε με την προτροπή του Ντελαβίν, φίλου του Ozananeaux. Η πρώτη παράσταση δόθηκε στις 10 Απριλίου 1828 στο Οδέον και το κοινό του επεφύλαξε θερμή υποδοχή. Παράλληλα, δίνονται θεατρι-

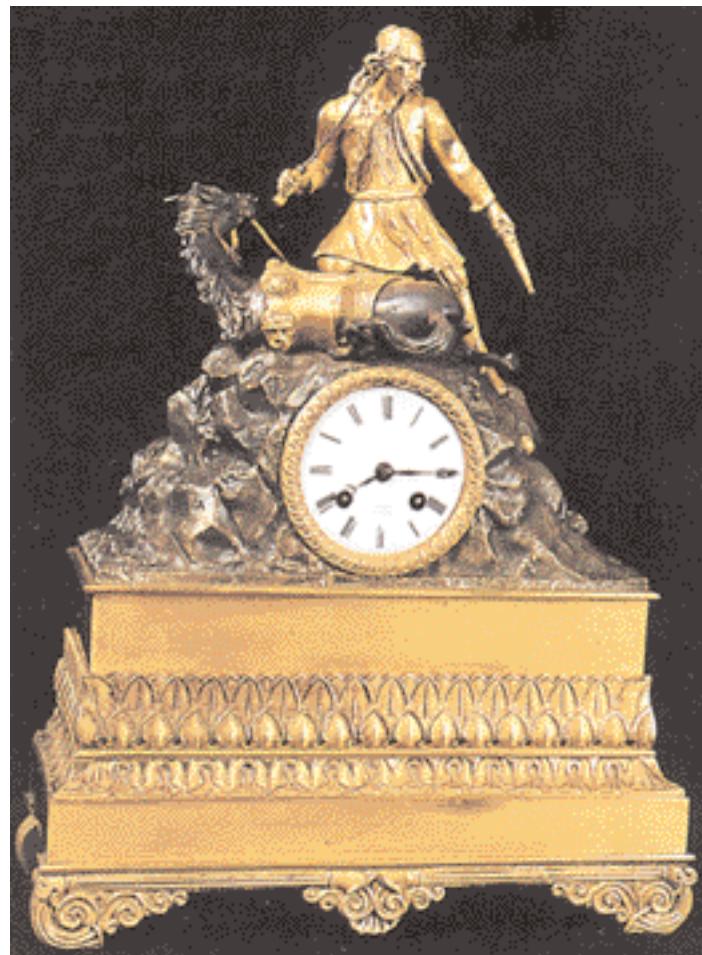
κές παραστάσεις που σχετίζονται με πρόσωπα της ελληνικής αρχαιότητας όπως η Φαιδρα, η Αριάδνη και πολλές φορές οι παραστάσεις πλαισιώνονται από άλλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις (κυρίως συναυλίες) που σκοπό έχουν την προβολή του ελληνικού αγώνα και τη στήριξή του. Στην παράσταση μάλιστα της τραγωδίας του Πισά (Pichat) Λεωνίδας, που δόθηκε το 1825 στο Οδέον, ήταν παρών και ο γιος του Κανάρη. Το έργο γνώρισε μεγάλη επιτυχία και συνέβαλε στην ενίσχυση του φιλελληνικού ρεύματος.

Εξίσου σημαντική με την πρωτογενή γαλλική δημιουργία είναι και η έκδοση του διτομου έργου Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (1824-25) από τον Γάλλο ελληνιστή Κλοντ Φοριέλ. Πρόκειται για τη συλλογή δημοτικών τραγουδιών που περιλαμβάνει τραγούδια ιστορικά, κλέφτικα, τραγούδια του οικιακού βίου και γνώρισε τεράστια επιτυχία στην εποχή του. Ο Φοριέλ κατάφερε να ενώσει τις «δύο Ελλάδες»⁴, δηλαδή την αρχαία με τη νεότερη, και να το-

Το λογοτεχνικό κίνημα των ρομαντισμού, εμφορούμενο από επαναστατικές ιδέες, σύσσωμο συμπαράχθηκε με τον εθνικό αγώνα των Ελλήνων

▲ Το «Υπόμνημα περί της Ελλάδος» του Σατωβριάν (αριστερά) πον δημοσιεύθηκε το 1825 στο Παρίσι και μεταφράστηκε αμέσως στα γερμανικά, στα ιαλικά, στα ιταλικά και στα ελληνικά (δεξιά), προώθησε σε οιβαρό βαθμό τις φιλελληνικές θέσεις στη Γαλλία, αλλά και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η μετάφραση του «Υπόμνηματος» στα ελληνικά εκδόθηκε από τον διάσημο τότε Παρισινό τυπογράφο Φιρμίνο Διδότιο, επίσης θερμό φιλέλληνα.

► Ελληνας αγωνιστής της Επανάστασης, γλυπτό θέμα σε ρολόι, γύρω στα 1830.

νώσει το ηθικό των αγωνιστών για τους οποίους η έκδοση αυτή έδωσε μεγαλύτερη βοήθεια «παρά μία ταξιαρχία εθελοντών»⁵.

Στη φράση αυτή συμπυκνώνεται, πιστεύω, η δύναμη του λόγου, ο οποίος, στην περίπτωση του φιλελληνισμού, στάθηκε ικανός να διεγείρει τις ψυχές, αποδεικνύοντας ότι η προσφορά δεν περιορίζεται ούτε εξαντλείται στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, θέσην οποία υποστήριξε ένθερμα και ο Σατωβριάν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μπάμπης Αννινος, «Οι φιλέλληνες του 1821», Αθήνα, Δημουργία, 1995 (1η έκδοση 1925).

2. Αν. Χριστοφιλόπουλος, «Ο φιλελληνισμός του Σταντάλ», «Νέα Εστία», τ. 88, τχ. 1043, 1970, σ. 79-86.

3. Κ. Σβολόπουλος, «Ο γαλλικός φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάστασην. Η πόλις του Στρασβούργου και αι επαρχίαι του Ρίγου», «Επετηρίς Εταιρείας Στρεοελλαδικών Μελετών», τ. 5 (1974-75), σ. 299-332.

4. René Canat, «L' Hellenisme des Romantiques», Paris, Didier, 1951.

5. Αννίτα Πρασά, «Ο φιλελληνισμός και η επανάσταση του 1821», Αθήνα, Δημουργία, 1999.

▲ «Ο θάνατος των νεαρού διακόνου από τη Μεσογεία», είναι ο τίτλος στο έργο αυτό των Γάλλον ζωγράφον Βενοέν Νικολά Ραβερά. Βρίσκεται στη θέμα και εμπνέεται από ποίημα της ουλλογής «Μεσογιακά» του Καζιμίρ Νιελαβίλ, ο οποίος πρωτοστάτησε μαζί με τον Σατωμπριάν υπέρ της ανεξαρτησίας των Ελλήνων. Μάλιστα, ως άλλος Τυρταίος, προτρέπει να πάρουν τα όπλα.

Ο Φοριέλ και τα

Tov Αλεξην Πολιτη

Πανεπιστήμιο Κρήτης,
Τμήμα Φιλολογίας

ΣΤΑ 1821 ο Φοριέλ άγγιζε πια τα πενήντα τάν ένας μελετηρός ερασιτέχνης, με πολύ καλό όνομα στους λιγοστούς που τον ήξεραν, αλλά που δεν του άρεσε να δημοσιεύει, ούτε να ολοκληρώνει καν τις μελέτες του. Ζούσε είτε στο Παρίσιο είτε σ' ένα κοντινό χωριό, στο σπίτι της φιλενάδας του, της χήρας του περιφημου φιλόσοφου Κοντορέ, που ήταν βέβαια κάπως μεγαλύτερή του, αλλά και ονομαστή, για την ομορφιά της. Κοντά της, ο Φοριέλ δεν χρειαζόταν να εργάζεται· έτσι παρατήθηκε γλάγορα από γραμματικός του διαβόπτου Φουσέ, και ιδιώτευε. (Κακόγλωσσος, και ίσως όχι και τόσο ανεκτικός σε τέτοιου είδους συμπεριφορές, ο Κοραής έγραψε το 1804 ότι «κρατείται εις την Καλυψούς την νήσον».)

Στα νιάτα του τον απασχόλησαν για χρόνια οι αρχαίοι στωικοί· πνεύμα όμως ευρύ, εγκυκλοπαιδικό, είχε εντρυφήσει σε ποικίλες μαθήσεις: βοτανολογία, ανατολικές γλώσσες (λίγα τουρκικά, περισσότερα αραβικά και σανσκριτικά, και όλες οι ευρωπαϊκές εκτός από τις σλαβικές), γαλλική λογοτεχνία και ιστορία. Γύρω στα 1810 άλλαξε επιστημονικό προσανατολισμό· βάλθηκε να συλλάβει τις διαδικασίες που οδήγησαν την Ευρώπη στη δημιουργία της νεοτερικής ποίησης, κι καταγινόταν με τη μελέτη των τρουβαδούρων, της προβηγκιανής ποίησης και της ιστορίας της Νότιας Γαλλίας.

Πρώτη έντυπη συλλογή

Φιλελεύθερος, δημοκρατικός από τα νιάτα του, ενδιαφέρθηκε για την επανάσταση των Νεοελλήνων, κι άρχισε αμέσως να μαθαίνει τη γλώσσα τους. Καθώς τα προσωπικά του ενδιαφέροντα τον είχαν ευαισθητοποιήσει στην ανώνυμη προφορική ποίηση, υποθέτω πως ρώτησε τον δάσκαλό του μπίπως και υπήρχε καμιά συλλογή με λαϊκά τραγούδια των Νεοελλήνων.

Ο δάσκαλός του, ο λόγιος Ν. Σ. Πίκκολος έψαξε και βρήκε μια χειρόγραφη συλλογή που είχε καταρτιστεί πριν από μερικά χρόνια στον γερμανικό χώρο· ένα αντίγραφό της βρισκόταν στα χέρια του Κοραή. Φρόντισε λοιπόν να την αντιγράψει κάποιος, και την πρόσφερε στον Φοριέλ, προσθέτοντας κι ο ίδιος κάτι - εικοσιτέσσερα τραγούδια όλα κι όλα. Αυτή στάθηκε η μαγιά της πρώτης έντυπης συλλογής ελληνικών δημοτικών τραγουδιών που κυκλοφόρησε στο Παρίσιο σε δύο τόμους κατά τις πιο κρίσιμες στιγμές του Αγώνα, 1824-1825.

◀ Πέρα από το ενδιαφέρον των για την ελληνική Επανάσταση, οια άμεσα φιλολογικά ενδιαφέροντα του Φοριέλ βρισκόταν η ανώνυμη προφορική ποίηση. Η έκδοση στο Παρίσιο της οντολογίας ελληνικών δημοτικών τραγουδιών είχε άμεση και μεγάλη απήχηση. Γρήγορα μεταφράστηκαν στις κύριες τότε ευρωπαϊκές γλώσσες. Στα γερμανικά η απόδοση έγινε από την πουλητή και θερμό φιλέλληνα Βίλχελμ Μίλλερ (φωτ. Αλέξης Πολίτης «Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών», «Θεμέλιο», 1984).

Πρόκειται για ένα φιλολογικό έργο εξαιρετικής ποιότητας. Ο Φοριέλ έγραψε μιαν εκτενέστατη εισαγωγή, σοφή, χρήσιμη ακόμα και σήμερα, με θερμό φιλελληνικό παλμό, πρόσθεσε ειδικά σχόλια για κάθε τραγούδι και τα μετέφρασε σε έξοχη πρόζα· παράλληλα, παρά τις μικροεπεμβάσεις του εδώ κι εκεί, σεβάστηκε αρκετά το ύφος του δημοτικού τραγουδιού. Τελικά εξέδωσε γύρω στα διακόσια τραγούδια (κι ένας μεγάλος αριθμός ανέκδοτων έμεινε στα χαρτιά του, και δεν εκδόθηκε παρά στις μέρες μας) μάλιστα ο δεύτερος τόμος της συλλογής του πλουτίστηκε (ανεξάρτητα από τη θέλησή του, καθώς έλειπε από το Παρίσιο όταν τυπωνόταν το έργο) με τον Υμνον εις την Ελευθερίαν του Σολωμού - η πρώτη δημοσίευση του Υμνου.

Εντυπωσιακή απήχηση

Το λόγιο ευρωπαϊκό κοινό εντυπωσίστηκε. Μέσα σ' έναν χρόνο έγιναν δύο γερμανικές μεταφράσεις, η μία συντομευμένη, η άλλη πλήρης από τον επίσης φιλέλληνα ποιητή Βίλχελμ Μίλλερ, μία αγγλική, από τον Σέρινταν, τον γιο του κωμωδιογράφου, κα-

θώς και μια ρωσική επιλεκτική διγλώσση έκδοση, έργο του μεταφραστή του Ομήρου Γκνέντιτς. Αμέσως μετά την κυκλοφορία του πρώτου τόμου της συλλογής του Φοριέλ, ένας Γάλλος ποιητής, ο Νεπομισέν Λεμερσίέ, παρέφρασε τα τραγούδια σε γαλλικούς στίχους, και τον επόμενο χρόνο, 1825, ακολούθησε ένας δεύτερος συμπληρωματικός τόμος. Πολλά τραγούδια αναδημοσιεύτηκαν ή μεταφράστηκαν σε ποικίλες ανθολογίες, σε φιλελληνικά ημερολόγια, στον ευρωπαϊκό Τύπο. Ενθουσιώδεις κριτικές γράφτηκαν σε πολλές εφημερίδες - ανάμεσα στους θερμούς θαυμαστές της εργασίας του Φοριέλ συγκαταλεγόταν και ο Σταντάλ.

Το ευρωπαϊκό κοινό ενδιαφερόταν, άλλωστε, για τα λαϊκά ποιητικά δημιουργήματα. Λίγα χρόνια πριν, μια συλλογή σέρβικων τραγουδιών είχε κι αυτή συγκλονίσει τους λόγιους αναγνώστες: ο Ρομαντισμός ευνοούσε το το-

Κυκλοφόρησαν στο Παρίσιο στις πιο κρίσιμες στιγμές του Αγώνα, εντυπωσιάζοντας το λόγιο ευρωπαϊκό κοινό

Δημοπικά τραγούδια

◀ Η κεντρική αγορά των Παρισίων στα 1822, όπως την αποδίδει στο έργο του «Η κρήνη των αθώων» ο Τζον Τζέιμς Σάλον. Η οντολογή ελληνικών δημοτικών τραγουδιών των Φοριέλ είναι η πρώτη έννυμη που εκδόθηκε στο Παρίσι (1824-25) σε κρίσιμη τότε για τον Αγώνα περίοδο.

πικό χρώμα, την αφελή απλότητα, την ποικιλία - και λοιπόν οι μόδες εναλλάσσονταν γοργά. Άλλα κοντά στον Ρομαντισμό ήταν και το ενδιαφέρον για την ελληνική υπόθεση· όλοι οι δημοκρατικοί, που ή Ιερή Συμμαχία τους είχε οδηγήσει στην αντιπολίτευση, απέκτησαν ένα συντριπτικό επιχείρημα: οι Έλληνες είχαν εξεγερθεί εναντίον του μονάρχη τους, οι βασιλικές κυβερνήσεις της Ευρώπης τους αντιμετώπιζαν με εχθρότητα, αλλά ο μονάρχης αυτός ήταν μουσουλμάνος και οι εξεγερμένοι χριστιανοί.

Αυτό ήταν το ένα, το άλλο ήταν, βέβαια, η σύνδεση με την αρχαία Ελλάδα, τον πολιτισμό, τα γράμματα, τις τέχνες, αλλά και τη δημοκρατία. Κοντά στο πολεμικό θάρρος του Κανάρη και του Μπότσαρη, οι λογοτεχνικές αρετές των επαναστατημένων πρόσφεραν ένα ακόμα επιχείρημα. Ήταν η ευρωπαϊκή διανόσηση ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την ποιητική παραγωγή των Ελλήνων· μεταφράστηκε λοιπόν ο Χριστόπουλος, ο Σολωμός, ο Κάλβος, και άλλοι, ενώ μεγάλη εκδοτική επιτυχία είχαν και τα Μαθήματα της νέας ελληνικής λογοτεχνίας που έκανε στη Γενέβη ο Ιακωβάκης Ρίζος Νερουλός το 1826.

Τα δημοπικά τραγούδια μάλιστα παρείχαν απόδειξη και για την ποιητική ιδιοφυΐα των αγράμματων Νεοελλή-

νων χωρικών -σε μια εποχή που και ο Ουμπρος δημοτικό τραγούδι εθεωρείτο· αλλά και, ταυτόχρονα, για τις πολεμικές τους αρετές. «Ενας Ύδραίος με είπεν εδώ ότι οι κλέφτες, όσον περισσότερους Τούρκους σκοτώνουν, τόσο καλύτερα τραγουδούν», έγραφε στον Φοριέλ στις 21 Ιουνίου 1822 ο Ν. Σ. Πίκκολος, τη στιγμή που μπαρκάριζε από τη Μασσαλία για την Ελλάδα. Ωραία φράση για να εννοήσουμε τον ενθουσιασμό της εποχής, αλλά και τα ιδεολογήματά της, επειδή βέβαια ο αλβανόφωνος ναυτικός λίγο θα νοιαζόταν για τα τραγούδια των Ρουμελιώτων - κι αν τα έκρινε, σε άλλη αξιολογική κλίμακα θα τα τοποθετούσε: «Αδελφέ Μακρυγιάννη, σε καλό να το κάμει ο Θεός· άλλη φορά δεν τραγούδησες τόσο παραπονεμένα», έτσι εκφράζοταν ο Γκούρας.

Τα κλέφτικα

Ομως το ιδεολόγημα των γενναίων ποιητών ταίριαζε απόλυτα στο ρωμαντικό κλίμα της Ευρώπης, και λοιπόν βοήθησε στην αναζωπύρωση της φιλελληνικής πυράς - όπως βοήθησε και στο φούντωμα του νεοελληνικού εθνικισμού μερικές δεκαετίες αργότερα. Είναι χαρακτηριστικό πως τα κλέφτικα τραγούδια τράβηξαν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των συλλογέων, Ελλή-

νων και ξένων, σε όλον τον δέκατο ένατο αιώνα, και η σημασία της λέξης «κλέφτικο» απλώθηκε και συχνά κάλυψε όλες τις κατηγορίες των δημοτικών τραγουδιών. (Ακόμα και σήμερα, πολλές από τις λαϊκές ανατυπώσεις των Εκλογών από τα τραγούδια του ελληνικού λαού, της ανθολογίας δηλαδή του Ν. Γ. Πολίτη, κοντά στις άλλες αυθαιρεσίες τους, αλλάζουν και τον τίτλο του βιβλίου σε Κλέφτικα. Κι αν επεκταθούμε σε ευρύτερες πολιτισμικές συμπεριφορές, θα παρατηρήσουμε πως το «αρνί της σούβλας» τιτλοφορείται σε πολλά ελληνικά εστιατόρια της Γαλλίας «α λα παλικάρ» - από την εισαγωγή του Φοριέλ έλκει την καταγωγή της π ονομασία.)

Ο ευγενής ληστής, ο εξεγερμένος από την κοινωνική αδικία λεβέντης έγινε ένα από τα εμβλήματα ενός αιώνα - as θυμηθούμε τους Ληστές του Σιλλερ και την επιτυχία τους. Η λογοτεχνία προσέφερε κάποια παραμυθία στα διαφευσμένα όνειρα των επαναστατών, εθνικών και κοινωνικών.

Οστόσο η συλλογή των δημοτικών τραγουδιών από τον Φοριέλ άνοιξε πολλαπλούς δρόμους. Η ποιότητα των κειμένων κέντρισε και άλλους φιλέλληνες να συνεχίσουν την καταγραφή καινούργιων τραγουδιών, προτού ακόμα ο Αγώνας καταλήξει στην ανεξαρτησία. Μια γενιά αργότερα οι Νεοέλ-

ληνες θα παραλάβουν τη σκυτάλη της συλλογής - το τι κάναμε, το πόσο πλουτίσαμε ή παραμορφώσαμε, το πόσο πολύ ή λίγο εκμεταλλευτήκαμε τους δρόμους που άνοιξε ο Φοριέλ είναι μια άλλη ιστορία.

Βιβλιογραφία

C. Fauriel, Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, Α', Η έκδοση του 1824 -1825, Β', Ανέκδοτα κείμενα, αναλυτικά κωντικά υπομνήματα, παράρτημα και επίμετρα, επιμ. Αλέξης Πολίτης, Ήράκλειο (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης) 1999, 32000.

Αλέξης Πολίτης, Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, Αθήνα (Θεμέλιο) 1984, 21999.

Miodrag Ibrovac, Claude Fauriel et la fortune européenne des poésies populaires grecque et serbe, Παρίσι 1966.

D. A. Πετρόπουλος, «Συμβολή εις την βιβλιογραφίαν των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών», Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου, 8 (1953-54) 54-109.

G. Saunier, Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Συναγωγή μελετών (1968 - 2000), Αθήνα (Ιδρυμα Κώστα και Ελένης Ονδράνη) 2001.

◀ Τα Προπύλαια των Μονάχων είναι το πιο σημαντικό μνημείο των φιλελληνισμού στη Γερμανία. Στα αειώματα παρονοίαζονται ανάγλυφα θέματα της ελληνικής αρχαιότητας, ενώ στην είσοδο, δεξιά και αριστερά, βρίσκονται, γραμμένα στα ελληνικά ονόματα αγωνιστών του '21. Αρειώτη η φιλελληνική διάθεση των Λονδοβίκων Α', ξεκίνησε προπαναστατικά, όταν ακόμη διάδοχος των θρόνων και μεταγράφοντας κλασικά πρότυπα της Αθήνας, έδωσε τόσο έντονο ελληνικό χρώμα στην πόλη των Μονάχων ώστε να ονομάστει η «Αθήνα των Ιζαρ» (φωτ. «Αθήνα Μόναχο», Εθνική Πινακοθήκη, 2000).

Γερμανικός φιλελληνισμός

Της ΜΑΡΙΩΝΑΣ ΜΗΤΣΟΥ

Καθηγήτριας Νεοελληνικών Σπουδών
στο Πανεπιστήμιο των Μονάχων

ΟΣΟ ΣΑΦΗς δείχνει ο όρος «φιλελληνισμός» σε ιστορικά και πολιτικά συμφραζόμενα, όταν δηλώνει το ευρύ και, κατά βάσην, διαταξικό κοινωνικό κίνημα υπεράσπισης του ελληνικού απελευθερωτικού Αγώ-

να, το οποίο κορυφώθηκε στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ τη δεύτερη δεκαετία του 19ου αιώνα, τόσο διφορούμενος γίνεται όταν αναφέρεται στην ιστορία των γραμμάτων και των τεχνών. Ο λόγος πρωτίστως για τον γερμανικό φιλελληνισμό, που θεωρείται από πολλούς λίκνο αυτού του ιστορικού ρεύματος συμπάθειας προς την Ελλάδα. Ο ευρωπαϊκός φιλελληνισμός αναμφίβολα τράφηκε ιδεολογικά από τη νεο-ουμανιστική επανακάλυψη της Ελλάδας

στα χρόνια του γερμανικού κλασικισμού, από τα αισθητικά και πολιτικά ιδεώδη της αρχαιότητας, από την εξύμνηση κατά Βίνκελμαν «της ευγενικής απλότητας και του πρέμου μεγαλείου» των αρχαίων Ελλήνων. Ωστόσο, αν η αρχαιοελληνική μόδα στεριώνει στα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης, για να μεταδοθεί υπό μορφή συμβόλων και αρχαίας ονοματοθεσίας στην προπαναστατική Ελλάδα, στη διάρκεια του Αγώνα τα γερμανόπαιδα παιζουν

κατά προτίμηση «Ελληνες και Τούρκους», στο καρναβάλι οι κύριοι φορούν φουστανέλες και οι κυρίες μασκαρέυονται *à la Bobeline* (Μουμπουλίνες) ενώ γίνονται ανάρπαστα σχέδια και πάτα με σκηνές από την Επανάσταση.

Ποια Ελλάδα

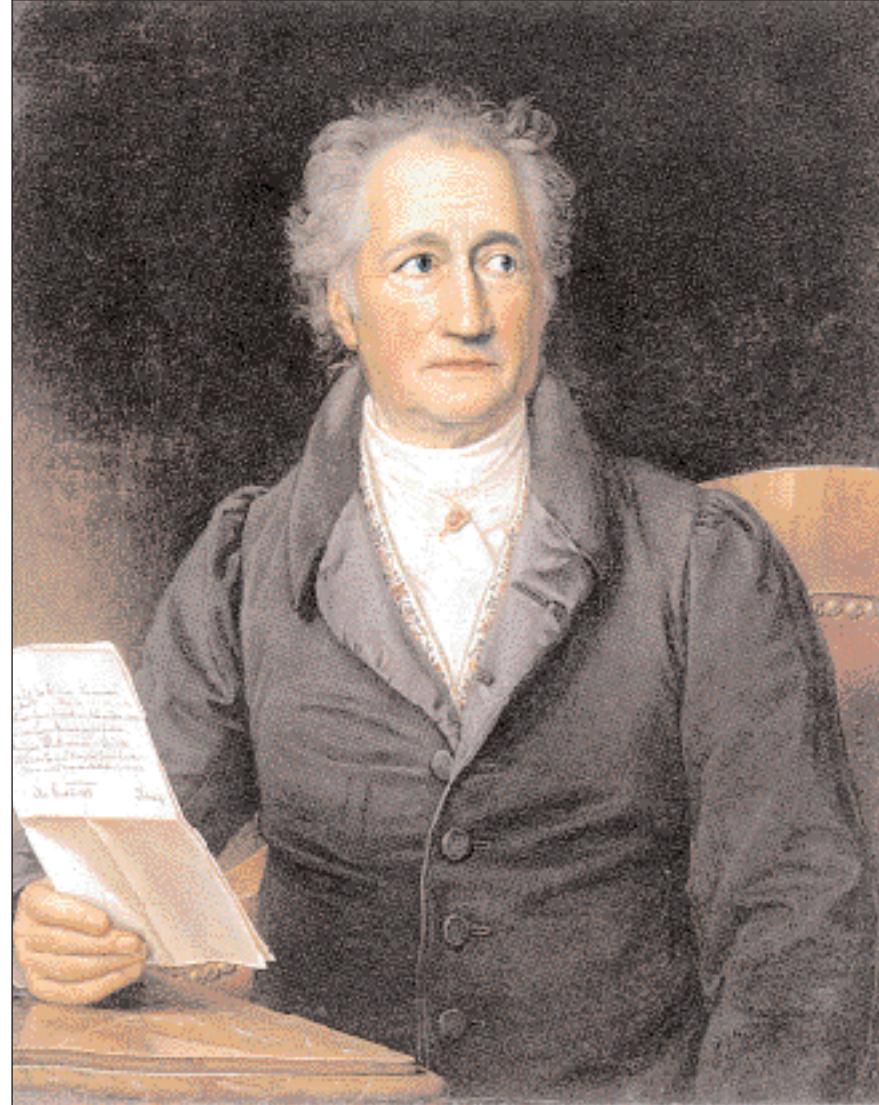
Το ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι κατά πόσο μπορεί να θεωρούνται ισοδύναμες συνιστώσεις του (γερμανικού)

φιλελληνισμού ή σύσταση πολιτικών κομιτάτων, ή αποστολή εθελοντών μαχητών στην Ελλάδα, ή παρακινδυνευμένη έκδοση φιλεπαναστατικών φυλλαδίων κ.λπ., με άλλα λόγια η άμεση πολιτική συμμετοχή στον απελευθερωτικό αγώνα, και η ελληνολατρία Γερμανών ποιητών, που απογειώθηκε στην ακμή του πρώτου ρομαντισμού. Αν είναι δηλαδή θεμιτό να χαρακτηρίζονται αδιακρίτως «φιλέλληνες» από τη μια μεριά οι υπερδραστήριοι υμνητές και συμπαραστάτες του Αγώνα Βίλχελμ Κρούγκ, Φρόντριχ Τήρς, Γιόχαν Τσόινε, Βίλχελμ Μύλλερ κ.ο.κ., και από την άλλη ανυπόκριτοι θαυμαστές μιας αφρομένης (ή παρωχημένης) ελληνικότητας σαν τον Σίλλερ ή τον Χαιλντερλίν. Είναι εντέλει ιστορικά καθορισμένες ή διαχρονικές οι προϋποθέσεις του φιλελληνισμού; Έχει νόημα να συμπεριλάβουμε στην περιγραφή του φιλελληνικού κινήματος την προνομιακή θεματοποίηση στη λογοτεχνία και την τέχνη μιας απόλυτα εξιδανικευμένης Ελλάδας; Ή μήπως είναι προτιμότερο να περιορισουμε την έννοια στις ποικίλες εκδηλώσεις φιλελεύθερων προσωπικοτήτων και ομάδων που, όπως έχει αποδειχθεί, τελούσαν υπό διωγμόν στα περισσότερα κρατίδια της Γερμανίας, καθώς η νομιμοποίηση της Ελληνικής Επανάστασης συμπαρέσυρε μειζονα ζητήματα της τότε πολιτικής πραγματικότητας, μεταξύ άλλων την πολιτική αντιπαράθεσης στον Μέττερνιχ και το ζήτημα της εθνικής ενοποίησης; Σε τελική ανάλυση, ποια είναι η Ελλάδα που αγαπούσαν οι Γερμανοί φιλέλληνες;

Φιλάρχαιος ενθουσιασμός

Οι απαντήσεις μοιάζουν να καθορίζονται όχι τόσο από την ιστορική ή φιλολογική ειδικότητα του ερευνητή όσο από την εθνική του ταυτότητα. Στην ερμηνεία του φιλελληνισμού καθρεφτίζονται ούτε λίγο ούτε πολύ εθνικές ζητήσεις. Εποι, ενώ στην παλαιότερη ελληνική βιβλιογραφία ο γερμανικός φιλελληνισμός συνδέοταν στη μια άκρη του με τη Βαυαροκρατία (λ.ά. Λάσκαρις), δηλαδή με τον γερμανικό κιδεμονισμό και την παρανόση του ελληνικού χαρακτήρα, σε νεότερα κείμενα ο όρος απλώνεται σε όλο το σημασιολογικό του εύρος για να συμπεριλάβει κάθε μορφή συμπάθειας προς την αιώνια Ελλάδα. Ο φιλελληνισμός δεν ξεχωρίζει πλέον από τον «φιλάρχαιο ενθουσιασμό» (βλ. λ. Ελευθερούδης). Αντίθετα, οι πλειστοί Γερμανοί μελετητές του φιλελληνισμού τείνουν να ερμηνεύουν το φαινόμενο από αυστηρά ιστορικοπολιτική σκοπιά σαν ένα ακόμη μέσο εθνικής αυτογνωσίας του γερμανικού φιλελεύθερισμού, που εκμεταλλεύτηκε ιδεολογικά το ελληνικό παράδειγμα όπως είχε κάνει παλαιότερα με τη Γαλλική Επανάσταση (βλ. λ.α. Grimm, Hering, Irmscher). Από το ερμηνευτικό αυτό σκήμα εξαιρείται μόνο ο βαυαρικός φιλελληνισμός του Λουδοβίκου Α', στον οποίο ο «φιλάρχαιος ενθουσιασμός» συνδυάζεται παραδόξως με το πολιτικό ενδιαφέρον για τις τύχες του σύγχρονου ελληνισμού.

Με αφετηρία την ευρύχωρη σημα-

◀ Προσωπογραφία του Γκαίτε, που φιλοτεχνήθηκε το 1828 από τον αντικό ψωγράφο Γιόζεφ Καρλ Στύλερ. Δεοπόζονα μορφή των ευρωπαϊκών πνεύματος ο Γκαίτε, το έργο του μπολιάστηκε από τα ιδεώδη των ελληνικού κλασικισμού, αλλά ο ίδιος δεν γνώρισε ποτέ όπως δεν γνώρισε και ο Χέρντερλιν, πηγ Ελλάδα της εποχής του.

σία του όρου, έχει προταθεί η διάκριση του γερμανικού φιλελληνισμού σε τέσσερις φάσεις (Μυγδάλης 1992). Την πρώτη περίοδο εκπροσωπούν ουμανιστές όπως ο Στέφαν Γκέρλαχ (1546-1612), που ταξίδεψε από τους πρώτους στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό να συλλέξει πληροφορίες για το ελληνικό στοιχείο, και ο γνωστός φιλόλογος Μαρτίνος Κρούζιους (1525-1607), στον οποίο ανιχνεύεται για πρώτη φορά ο προσδιορισμός «φιλέλλην», σε συνάρτηση με την ιδιότητα του χριστιανού. Την χριστιανική αλληλεγγύη τους προς τους υποδουλωμένους Ελλήνες ομοθρήσκους εκφράζουν και τον επόμενο αιώνα λόγιοι προερχόμενοι από λουθηρανικούς κύκλους (Γιόχαν Βύλφερ, 1651-1724 και Ούρλιχ Μάγκερλε, ο επονομαζόμενος Αβράάμ α Σάντα Κλάρα, 1644-1709), ακολουθώντας στην έντονα αντιουρακτική στάση τους τον αρχηγό της θρησκευτικής μεταρρύθμισης.

Η δεύτερη φάση χρονολογείται στον 18ο αι., στα χρόνια του μπαρόκ και του ροκοκό ως τις παραμονές του γερμανικού κλασικισμού, που εγκαινιάζεται ουσιαστικά με το έργο του Βίνκελμαν. Ο φιλελληνισμός συμπίπτει εδώ με ένα γενικευμένο ενδιαφέρον για την αρχαιοελληνική παιδεία και τέχνη και εκδηλώνεται στους αριστοκρατικούς ιδιώς κύκλους με τη μορφή επιτηδευμένης αρχαιολατρίας και συλλεκτικού πάθους. Αν διατηρήσουμε ως έσχατο όριο αυτής της δεύτερης φάσης τα Ορλαφικά, τότε πρέπει να συμπεριλάβουμε σ' αυτήν και

την εκκόλαψη της ιδέας της «αιώνιας ελληνικότητας», που συγκροτεί τον πυρήνα της αισθητικής του Βίνκελμαν (1717-1768). Από αυτό το σημείο ξεκινά η αποθέωση του ελληνικού καλλιτεχνικού ιδεώδους, που θα αποτελέσει το απόλυτο μέτρο του γερμανικού κλασικισμού.

Την εποχή του Διαφωτισμού και του λεγόμενου Sturm und Drang (Ορμή και Θύελλα) -στην τρίτη φάση του φιλελληνισμού- η Ελλάδα, άκρον γενέτειρα της ποίησης και της τέχνης, υιοθετείται όχι σαν δεύτερη αλλά σαν πρώτη πατρίδα των Γερμανών συγραφέων. Η μίμηση των Ελλήνων καθιερώνεται, μετά τον Βίνκελμαν, ως η μόνη οδός προς τη μεγαλοσύνη. Ο Λέσσινγκ (1729-1781) ξαναζωντανεύει τις αισθητικές κατηγορίες του Αριστοτέλη, ο Σίλλερ (1759-1805) νοσταλγεί στους Θεούς της Ελλάδας (1787-89) την αρμονική ενότητα φύσης και τέχνης, θεών και ανθρώπων, και ο Χέρντερλιν (1744-1803) ανακαλύπτει στην χώρα «Καλλιγένεια» την πηγή κάθε ομορφιάς. Μάζι με την «Ιφιγένεια» ο Γκαίτε (1749-1832) «αναζητά με την ψυχή τη χώρα των Ελλήνων», που δεν επρόκειτο ποτέ να επισκεφτεί.

Ο ελληνικός χώρος γίνεται τώρα ιδανικό σκηνικό για μυθιστορηματική δράση. Αν στον Αγάθωνα του Βίλαντ

Στον γερμανόφωνο χώρο διακρίνονται τέσσερις διαδοχικές φιλελληνικές φάσεις, οι οποίες όμως σχετίζονται άμεσα με την αυτογνωσία των ίδιων των Γερμανών

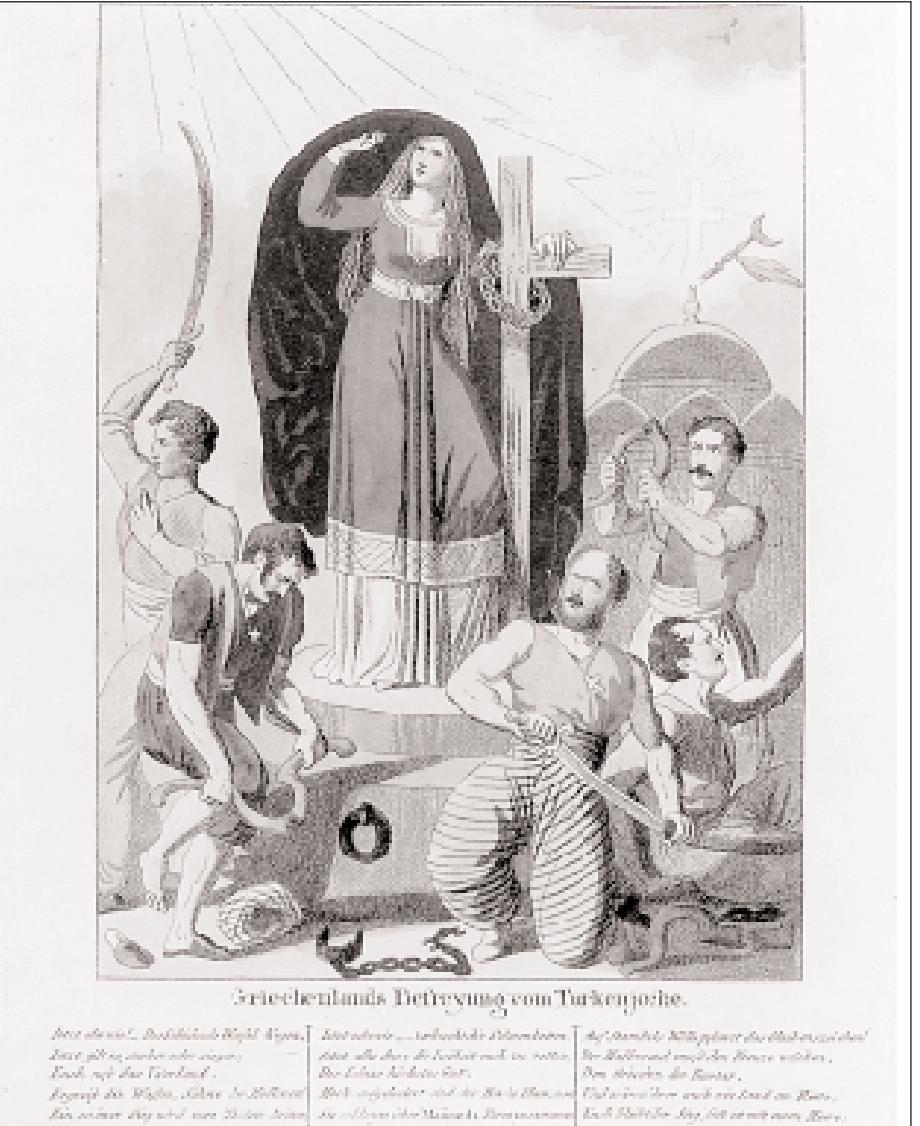

▲ Σημείωμα προγράμματος για ένα φιλανθρωπικό κοντούρτο «προς όφελος των Ελλήνων», το οποίο δόθηκε στο Βασιλικό Θέατρο του Μονάχου στις 18 Οκτωβρίου 1826. Αντίστοιχες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, μονούκες, θεατρικές και άλλες, υπέρ των Ελλήνων γίνονταν με την υψηλή εποπτεία των Βαυαρών βασιλιά Λουδοβίκου Α΄ και ήταν ο μόνος στην Ευρώπη δηλωμένος κρατικός φιλελληνισμός (φωτ.: «Αθήνα Μόναχο», Εθνική Πινακοθήκη, 2000).

▲ Ο Βίλχελμ (Γουλιέλμος) Μίλερ, φιλελεύθερη φύνη, έτρεφε τόσο έντονα φιλελληνικά αισθήματα που στον οντράροντας του ήταν γνωστός ως «Ελληνας Μίλερ». Με την έκρηξη της Επανάστασης εξέδιδε κάθε χρόνο (1821-24) και μια ποιητική οντολογίη με τίτλο «Τραγούδια των Ελλήνων», ενώ το 1825 μετέφρασε στα γερμανικά τη οντολογίη δημοτικών των Φοριέλ. Πέθανε νέος, 20 ημέρες πριν από τη Ναυμαχία των Ναυαρίνων.

Ο ευρωπαϊκός φιλελληνισμός τράφηκε ιδεολογικά από την επανακάλυψη και αποθέωση της Ελλάδος στα χρόνια του γερμανικού κλασικισμού

▲ «Η απελευθέρωση της Ελλάδος από τον τουρκικό ζνγό». Μονόφυλλο χαρακτικό που συνδυάζει εικόνα και ποίημα, αποδίδεται στον ποιητή και ερασιτέχνη φωγάρα Harzo Herring. Φουητής στο Κίελο, ακολούθωντας το φιλελληνικό κίνημα ήρθε στα χρόνια της Επανάστασης στην Ελλάδα (φωτ.: «Αθήνα Μόναχο», Εθνική Πινακοθήκη, 2000).

(1733-1813) ο πλοκή εκτυλίσσεται στην Ελλάδα των κλασικών χρόνων, στο επιστολικό μυθιστόρημα του Βίλχελμ Χάινσε (1746-1803) Ο Αρντίγκελλο και τα μακάρια νησιά (1787) τα πρόσωπα κινούνται όχι μόνο σε ελληνικό έδαφος αλλά και σε σύγχρονο περιβάλλον. Κατά τα άλλα, η θεματική του έργου -η ουτοπία μιας διονυσιακής πολιτείας- φανερώνει την απόκλιση από κάθε εκδοχή φιλελληνικού ρεαλισμού. Ο Αρντίγκελλο θεωρήθηκε πάντως τημήμα μιας φιλελληνικής τριλογίας του Sturm und Drang, στην οποία ανήκουν επίσης ο Υπερίων ή ο ερπιτής στην Ελλάδα (1797-99) του Χαϊλντερλίν (1770-1843) και ο Φαέθων του Βίλχελμ Βάιμπλινκερ (1804-1830).

Ο Υπερίων καταγράφεται ως ο πρώτος νεοελληνας πρωταγωνιστής στην γερμανική μυθιστοριογραφία, «ένας αυθεντικός Ελληνας με ισχυρές αρχές». Παρασυρμένος από τις πολιτικές του φαντασιώσεις, ο ήρωας συμμετέχει βέβαια παροδικά στον απελευθε-

ρωτικό αγώνα μαζί με τον «βουνίσιο λαό», απορρίπτει όμως τη μέθοδο της πολεμικής αιματοχυσίας και αναζητεί την ψυχική αρμονία στη γερμανική φύση. Ο ελληνικός τόπος, αναπλασμένος με βάση τα περιπητικά βιβλία του Τσάντλερ και του Σουαζέλ-Γκουφφιέ, δεν είναι παρά μια Γερμανία με ειδυλλιακό ένδυμα. Γιατί και εδώ, όπως στα ελληνικά του ποιήματα, «η έξαρση αυτή του Χαϊλντερλίν μέχρι παραληρήματος της ελληνικής ιδέας ποτίζεται βέβαια και τρέφεται από ένα όραμα τοποθετημένο σε χώρους ελληνικούς, ελάχιστα όμως, δηλαδή καθόλου, το όραμα αυτό απευθύνεται στη σημερινή μας, δηλαδή τη σύγχρονή του, εθνική και φυλετική υπόσταση» (Τ. Κ. Παπατσώνης, Friedrich Hölderlin). Άλλωστε, ότι ο ελληνικότητα είναι «μέσο για να διαπλασθεί μια καθαρή ανακαθαρμένη υπεργερμανικότητα» είναι λόγια του ίδιου του Χαϊλντερλίν.

Την ίδια πρωτορομαντική παράδοσην ακολουθεί και ο Φαέθων (1823) -έργο ενός μαθητή Γυμνασίου, που ωστόσο πρόλαβε στην σύντομη ζωή του να γράψει Τραγούδια των Ελλήνων και Τέσσερα διηγήματα από την ιστορία της σημερινής Ελλάδας - με κεντρικό πρόσω-

πο έναν ιδανικά εξελληνισμένο Γερμανό - ποιητική ενσάρκωση του Χαιλντερλιν.

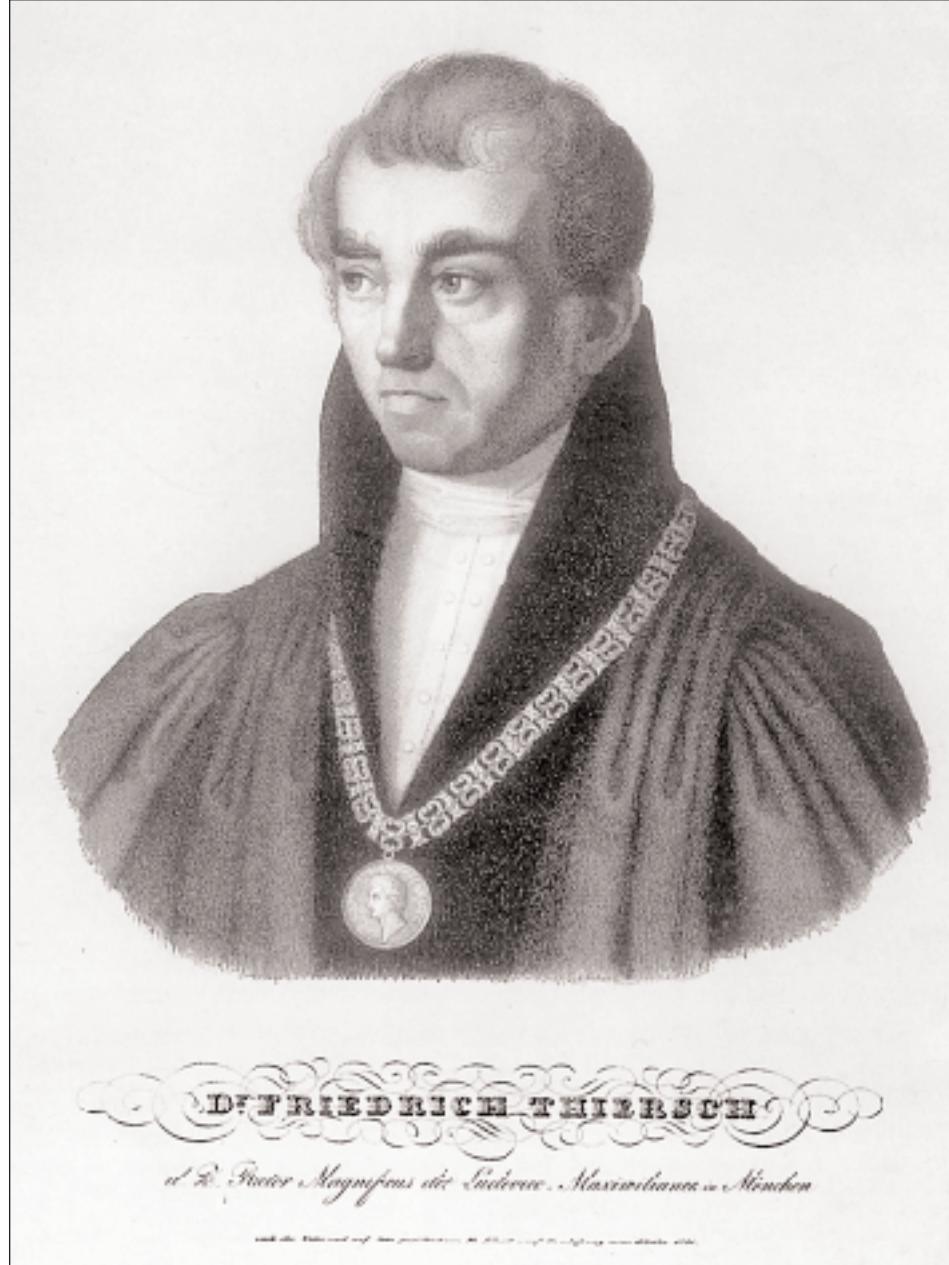
Στα χρόνια του Αγώνα

Η τελευταία φάση του γερμανικού φιλελληνισμού είναι η μόνη που ανταποκρίνεται και στην αυστηρότερη, πολιτικοϊδεολογική ερμηνεία του όρου. Η βιβλιογραφία του φιλελληνισμού -αισθητά πακνότερη στην τριετία 1821-23 και αμέσως μετά την πτώση του Μεσολογγίου- περιλαμβάνει, παρά την ποστοποιημένη άσκηση λογοκρισίας στη βόρεια και κεντρική Γερμανία, 57 πολιτικά φυλλάδια και 118 λογοτεχνικά έργα (11 ποιητικές συλλογές, 71 αυτοτελή ποιήματα, 22 μυθιστορήματα και 14 δράματα) με θέματα εμπνευσμένα από τον Αγώνα. Στους φιλελληνικούς κύκλους περιόπτη θέση κατέχουν οι ακαδημαϊκοί διδάσκαλοι: Ανάμεσά τους ο ακτιβιστής φιλόσοφος B. T. Κρουγκ (1770-1842), διάδοχος του Καντ στο Πανεπιστήμιο του Καΐνιγκσμπεργκ, παρείχε σε σειρά φυλλαδίων την επίφοβη για τις γερμανικές κυβερνήσεις θεωρητική θεμελίωση της Ελληνικής Επανάστασης (*H αναγέννηση της Ελλάδας*, 1821, *Τελευταίος λόγος για το ελληνικό ζήτημα*, 1821, *Νεότερα για το ελληνικό ζήτημα*, 1822). Ο καθηγητής της φιλολογίας Φρ. B. Τηρς (ο καθ' ημάς Θείρος, 1784-1860), εμπνευστής των φιλελληνικών σωματείων της Βαυαρίας, συνομιλητής του Κοραή και του Καποδιστρία, από τους πρώτους μελετητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας και σφοδρός πολέμιος του Φαλμεράιερ, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εκλογή του Οθωνα και παρέμεινε πραγματικός φίλος της Ελλάδας μετά την αποδυνάμωση του φιλελληνικού κινήματος (*Για την παρούσα κατάσταση της Ελλάδας και τους τρόπους ανόρθωσής της*, 1833, *Απολογία ενός φιλέλληνα*, 1846). Διαφωτιστικές πραγματείες για την ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ελλάδας συνέγραψαν ακόμη οι φιλόλογοι Καρλ Ικεν (1789-1841) και K.T. Κίντ (1799-1868), μεταξύ άλλων τα: *Ελλήνιον* (1822), *Λευκοθέα* (1825), *Ευνομία* (1827) και *Συμβολές για την καλύτερη γνώση της νεότερης Ελλάδας* (1828).

Ανάμεσα στους διασημότερους φιλελλήνες απαντά συνήθως το όνομα του Γκαίτε, όχι επειδή υποστήριξε την Ελληνική Επανάσταση, απέναντι στην οποία στάθηκε επιφυλακτικός, αλλά γιατί αγκάλιασε με τον τρόπο του ολόκληρη την ποιητική Ελλάδα, από τον Ομπρο ώς τα νεότερα χρόνια, πρόλαβε να μελετήσει την *Ιστορία των γραμμάτων* του Νερουσλού και μετέφρασε επιτά δημοτικά τραγούδια από τη χειρόγραφη συλλογή του Χαϊτζάουζεν. Στον ευρύτερο κύκλο του φαίνεται πως ανήκαν ο Καποδιστρίας, ο Παπαδόπουλος και ο Κ. Δ. Σχινάς, πρώτος πρύτανος του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Φιλελληνικά ποιήματα έγραψαν πολλοί στα χρόνια του Αγώνα -ανάμεσά τους αρκετές γυναικείς-, τα δημοφιλέστερα όμως ανήκουν στον στιχουργό της «Ωραίας Μυλωνούς» και μεταφραστή του Φωριέλ, Βίλχελμ Μύλλερ (1794-1827). Η πρώτη έκδοση των

► *Ο καθηγητής φιλολογίας Φρειδερίκος Θείρος σε πορτρέτο (λιθογραφία, 1830) των Philipp Schmitt. Γνώσης των ελληνικών πραγμάτων, από την αρχή της Επανάστασης με άρθρα των οποίων Τύπο ενημέρωνε τους ονυματιώτες του γύρω από την προϊστορία της ελληνικής εξέγερσης και το επιβεβλημένο της αναγέννησης της Ελλάδος. Με εκκλήσεις στις δυνάμεις της Ιεράς Συμμαχίας και ποικίλες άλλες δραστηριότητες ανέδιχθηκε πραγματικός φίλος της ωστερης Ελλάδος (φωτ. «Αθήνα Μόναχο», Εθνική Πινακοθήκη, 2000).*

◀ *Άπτρης των αρχαιοελληνικών πνεύματος ο Χαιλντερλιν, η πλοκή των μνησιοτορίματός του «Υπερίων ἡ ο ερημίτης στην Ελλάδα» εξελίσσεται στην περίοδο των ορλωφικών (1770) και ο ήρωας, εξιδανικευμένη εκδοχή γεοέλληνα, οραματίζεται την αναγέννηση της αρχαίας Ελλάδος. Σε «πνευματική διαταραχή» όπαν ξέσπασε η Επανάσταση, ωστόσο παρακολονθούσε στις εφημερίδες τα νέα από την Ελλάδα. Αν νγίης, διόλον απίθανο να ακολονθούσε έμπρακτα τα βήματα των Υπερίων στην επαναστατημένη Πελοπόννησο (φωτ.: Φ. Χέλντερλιν «Αριος και Οίνος», εκδ. «Εξάντας»).*

Ελληνικών τραγουδιών του (1.000 αντίτυπα, 1821) εξαντλήθηκε μέσα σε έξι εβδομάδες. Στίχοι σαν του «Μικρού Υδραιού», του «Μπάιρον», του «Αλέξανδρου Υψηλάντη» και ίδιας «Η Ελλάδα και ο κόσμος» («Χωρίς την ελευθερία, τι θα πούν, Ελλάδα; / χωρίς εσένα, Ελλάδα, τι θα ήταν ο κόσμος;») του χάρισαν το παράνομα «Ελληνομύλλερ» (Griechenmüller).

Ο Λουδοβίκος Α'

Σύμφωνα με τις κοινωνιολογικές μελέτες, στους φιλέλληνες της Γερμανίας υπερισχύουν αριθμητικά τα μέλη της ανώτερης αστικής τάξης -κυρίως κρατικοί πάστορες, ενώ σημαντική μερίδα από τους εθελοντές ήταν άνεργοι ή ξεπεσμένοι αγρότες, που γύρευαν στον νότο μια καλύτερη μοίρα. Η γερμανική αριστοκρατία εκπροσωπείται από ένα και μοναδικό μέλος της: τον Λουδοβίκο Α' της Βαυαρίας, πατέρα του Οθωνα. Οπαδός της κοραϊκής «μετακένωσης», μολονότι αγνοούσε τον Κοραή, ο πηγεμόνας πίστευε ακράδαντα πως δύσα χρωστούσε η Δύση στον Ομπρο,

► *Τραπουλόχαρτα με οικνές και πρόσωπα Ελλήνων και Βαυαρών από τον Αγώνα τον '21 (π. 1835). Τα είδη καθημερινής χρήσης με οικνές από την Ελληνική Επανάσταση είχαν γίνει μόδα (φωτ.: «Αθήνα Μόναχο», Εθνική Πινακοθήκη, 2000).*

χτυπούσε για τον λυτρωμό της Ελλάδας, σημειώνει, αδιάφορο αν θα γινόταν μοναρχική ή δημοκρατική. Σε τελική ανάλυση, οι πρωικές πράξεις των αγωνιστών του '21 υπήρξαν καθ' όλα εφάμιλλες με τους άθλους της αρχαιότητας.

«Απ' αρχής σχεδόν του αγώνος μας το όνομα του βασιλέως Λουδοβίκου ήτον όχι γνωστόν μόνον, αλλ' iερόν εις έκαστον αληθή Ελληνα» γράφει ο πρών υπότροφος του βασιλιά A. P. Ραγκαβής, όταν μεταφράζει τα *Ποιήματα περὶ Ελλάδος* του Λουδοβίκου (1833). Πράγματι με το «ιερό» αυτό όνομα βαφτίστηκε κάποτε η κεντρική πλατεία Κοτζιά, εν συνεχείᾳ Εθνικής Αντιστάσεως. Σήμερα η πλατεία Λουδοβίκου βρίσκεται λένε- απέναντι από το Α' Νεκροταφείο. Μια οδός Μυλλέρου στο Μεταξουργείο παραμένει αδιευκρίνιστο αν αφορά τον Γουλιέλμο ή τον Εδουάρδο Μύλλερ. Άλλους Γερμανούς φιλέλληνες δεν ξέρω να τιμούν τα αθηναϊκά οδωνύμια. Υπάρχει βέβαια η οδός Κρουσίου στο Γαλάτοι, ισως γιατί κανείς δεν θέλεις να διαγράψεις ένα ολότελα άγνωστο όνομα. Θες η Βαυαροκρατία, θες η αυτονόητη υπεροχή μας, η μνήμη πάντως των «αληθών Ελλήνων» αποδεικτικά εξαιρετικά κοντά.

Στοιχεία Βιβλιογραφίας

Gerhard Grimm, «*Studien zum Philhellenismus*», Μόναχο 1965.

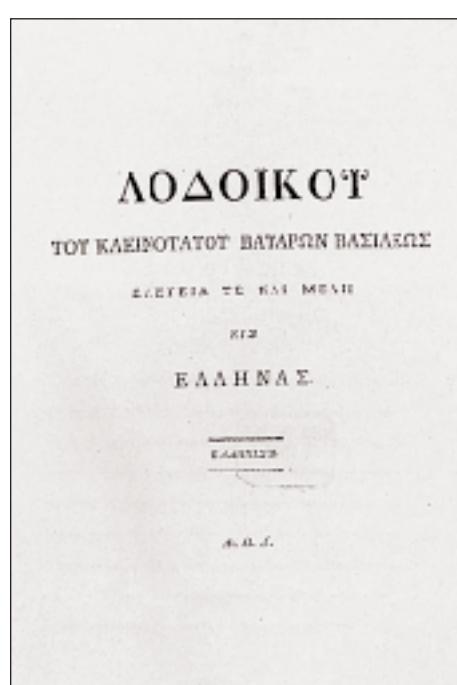
Gunnar Hering, «*Der griechische Unabhängigkeitskrieg und der Philhellenismus*» στο: «*Der Philhellenismus in der westeuropäischen Literatur 1780-1830*», Αμερικανικό Αθλάντα 1994, σ. 17-72.

Johannes Irmscher, «*Der Philhellenismus in Preussen als Forschungsanliegen*», Βερολίνο 1966.

Σ. Θ. Λάσκαρης, «Ο φιλελληνισμός σε Γερμανία κατά την Ελληνική Επανάστασην», Αθήνα 1930.

Walter Leifer, «*Hellas im deutschen Geistesleben*», Στοντγάρδη 1963

Lambros Mygdalis, «*Der Philhellenismus in Deutschland*» στο: Evangelos Konstantinou (επιμ.), «*Europäischer Philhellenismus. Die europäische philhellene Literatur bis zur 1. Hälfte des 19. Jhs.*», Φραγκφούρτη, Βέργη, Νέα Υόρκη, Παρίσιο 1992, σ. 63-72.

► «Ελεγεία τε και Μέλη εἰς Ελληνας», είναι τα ποιήματα των Λονδοβίκων Α', βασιλιά των Βαυαρών. Δημοσιεύτηκαν το 1829 σε ελληνική γλώσσα των 5ον π.Χ. αι. και ένα χρόνο αργότερα κυκλοφόρησαν στη γένια ελληνικά, μεταφρασμένα από τον Ιωάννη Φράντσιον, επίσημο διερμηνέα στη συνέχεια των Οθωνών στην Ελλάδα.

Ρομαντικός φιλελληνισμός στην Αγγλία

Της ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΔΟΥΚΑ-ΚΑΜΠΙΤΟΓΛΟΥ

Καθηγήτριας Αγγλικής Λογοτεχνίας
στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης

ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ, ο ρομαντικός φιλελληνισμός έχει μια έντονη ιστορική παρουσία στις δύο πρώτες δεκαετίες του δέκατου ένατου αιώνα, με εκφάνσεις την προκλητική διακήρυξη του Σέλεϊ [P.B. Shelley] στον πρόλογο του λυρικού του δράματος Ελλάς [Hellas], όπου τονίζεται η ελληνικότητα του σύγχρονου Ευρωπαίου «Είμαστε όλοι Ελληνες. Οι νόμοι, η λογοτεχνία, η θρησκεία, η τέχνη μας έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα» – και, φυσικά, την ποίηση και τη δράση του Λόρδου Βύρωνα [George Gordon, Lord Byron]. Οταν ο Βύρων ήρθε στην Ελλάδα για πρώτη φορά το 1809, ο φιλελληνισμός είχε ήδη διαποτίσει το πνεύμα της εποχής μέσα από τα έργα ποιητών, πολιτικών σχολιαστών, δημοσιογράφων, μελετητών του κλασικού πολιτισμού, αρχαιολόγων και ταξιδιωτών της Μεγάλης Περιήγησης [Grand Tour]: αποτελούσε μέρος της καθημερινής ζωής και ο βρετανικός λαός (και αναγνωστικό κοινό) ήταν από καιρό εκτεθειμένος στην προβλητική ελληνική θεμάτων.

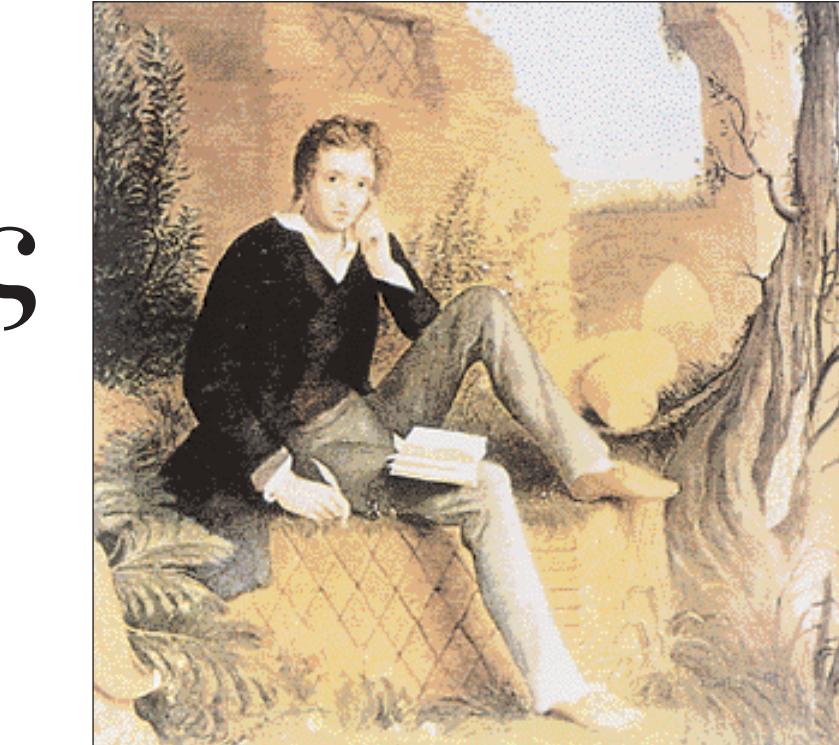
Οι συγγραφείς της ρομαντικής εποχής σε όλες τις χώρες γενικά έχουν ταυτιστεί με προοδευτικές πολιτικές θέσεις. Στον αγγλόφωνο κόσμο η τάση να θεωρείται ο ρομαντικός ποιητής ως επαναστάτης είναι ένα δείγμα της απόλυτης και ανεξέλεγκτης αντιδράσης προς κάθε μορφή καταπίεσης, με τον πολίτη να κατακρίνει, όχι μόνο την κοινωνία μέσα στην οποία ζει και τους θεσμούς που τη διέπουν, αλλά να αντιτίθεται στην ίδια του κοινωνικού ελέγχου πάνω στο άτομο με οποιδήποτε τρόπο. Οι πολιτικοί ριζοσπάστες του ρομαντισμού τόνιζαν τη σημασία της ατομικής ελευθερίας και της πρωταρχίας ανάπτυξης με στόχο μια ζωή στην οποία ο καθένας (και κυρίως ο καλλιτέχνης) ήταν ελεύθερος να ακολουθήσει τη δημιουργική του φαντασία. Ζώντας σε μια περίοδο πολιτικής αναταραχής και έντονων συγκρούσεων, πράγμα που άγγιζε ακόμα και τον πιο αδιάφορο και εσωστρεφό δημι-

ουργό, οι ρομαντικοί ποιητές έφτασαν να θεωρούν τον εαυτό τους φορέα πολιτικής και πολιτισμικής επανάστασης, ακριβώς επειδή ήταν εξοικειωμένοι με την αρχαιοελληνική ιδέα της ελευθερίας. Παράλληλα όμως, το ενδιαφέρον τους για την Ελλάδα (αρχαία και νεότερη) είναι αποτέλεσμα των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που οδήγησαν στην αυτοεξορία του Βύρωνα και του Σέλεϊ από τη Βρετανία, και εκφράζονται αποκαλυπτικά με τον στίχο του Βύρωνα, «Όταν ένας άνθρωπος δεν είν' ελεύθερος ν' αγωνιστεί στην πατρίδα του».

Ιστορία και μυθιστορίες

Ειναι φανερό ότι η κατανόηση της ποίησης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη γνώση της ιστορικής στιγμής που την παρήγαγε και των κοινωνικών συνθηκών που τη δημιούργησαν. Τα ποίηματα δεν κατασκευάζονται από τους δημιουργούς τους από το «τίποτα» βγαίνουν μέσα από την ιστορία, και όχι αποκλειστικά από την ιστορία της λογοτεχνίας. (Για να χρησιμοποιήσω «άκαιρα» τον στίχο μιας σύγχρονης ποιήτριας, «Η ποίηση δεν είχε ποτέ την ευκαιρία / να μείνει έξω από την ιστορία»). Ως ατομικές μυθιστορίες, όμως, τα ίδια τα ποίηματα προσθέτουν τους δικούς τους πολύτιμους «λίθους» στην κατανόηση της Ιστορίας–αυτού του ύψιστου μυθιστορηματικού λόγου.

Το ποίημα που κάρισε τη δόξα στον Βύρωνα και προέβαλε τον φιλελληνισμό του, *Το προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ* (1812) ξεκινά στην Ισπανία και εξαίρει τις προσπάθειες των Ισπανών αγωνιστών να αποτινάξουν τον ζυγό της σκλαβιάς. Μετά το σκνηνικό μεταφέρεται στην ανατολική Μεσόγειο, στην Αλβανία και στην Ελλάδα, περιοχές που ο Βύρων τις είχε πρόσφατα επισκεφτεί. Και εδώ το θέμα επικεντρώνεται στην αγώνα για την εθνική ανεξαρτησία, με πρωταγωνιστές τους Ελληνes ενάντια στους Τούρκους. Αυτή η αλλαγή τοποθεσίας τροποποιεί τον όλο προβληματισμό του ποιητή πάνω στην ίδια της ελευθερίας, γιατί με την εισαγωγή μιας δεύτερης πολεμικής σκηνής αμέσως η έννοια της ελευθερίας κάνει την περιορισμένη εντοπότητά της, και γίνεται αιώνιο και παγκόσμιο αγαθό. Ο

▲ Ο Πέροι Μπις Σέλεϊ (1792-1822) σε ελαιογραφία του J. Severn. Η Ελλάδα έπρεψε κατά τον Σέλεϊ να αποκοπεί από την Ανατολή και να αποκατασταθεί ως χώρα της Ευρώπης. Γράφοντας στην Ηγαντα το φθινόπωρο του 1821, μόλις δηλαδή πληροφορήθηκε την έναρξη της Επανάστασης, το ποίημα «Ελλάς» και δημοσιεύοντάς το στο Λονδίνο τον Νοέμβριο του ιδίου έτους, έκανε μια χειρονομία ενίοχνος της συμπάθειας των Ευρωπαίων προς τους επαναστατημένους Ελληνες (φωτ.: αρχείο Εκδοτικής Αθηνών).

αντίπαλος δεν είναι πια ο Ναπολέων, εκθρός της Αγγλίας, είναι η ίδια η τυραννία (σε όλες τις ιστορικές και γεωγραφικές της διαστάσεις). Στο *Προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ* ο Βύρων θρηνεί την εξαθλίωση της Ελλάδας κάτω από τον τουρκικό ζυγό, αλλά παράλληλα το ποίημα διακατέχεται από έντονη αγωνία για την αναγέννηση του δυτικού πολιτισμού που περνά μαύρες ώρες αγωνίας και κοινωνικής κρίσης. Η «γεωπολιτική» του Βύρωνα χρησιμοποιεί την Ελλάδα ως μια ανατολική χώρα σε πολεμική αναταραχή, αλλά παράλληλα και ως μεταφορικό «τόπο» για να αναπαραστήσει την κατάπτωση της δυτικής κοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι για τον Βύρωνα η ανανέωση της σημασίας της ατομικής ελευθερίας και η αναγέννηση της Ελλάδας ως μιας ανεξάρτητης πολιτικής οντότητας συνδυάζονται μέσα σε μια ενιαία εικόνα. Ετσι το ποίημα *To προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ* αποτελεί αφενός μια κριτική της ευρωπαϊκής πολιτικής και, αφετέρου, μια διακήρυξη προς ολόκληρη την Ευρώπη, να αναγνωρίσει την ανάγκη της απελευθέρωσης της Ελλάδας ως σύμβολο της ίδιας της ελευθερίας. Οπως είπε αργότερα ο Βύρων: «Δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ελευθερία –ακόμα και για τους αφέντες– ανάμεσα σε σκλάβους». Το θέμα της Ελλάδας, επομένως, αποτελεί για τον Βύρωνα ένα μέσο για να επικεντρωθεί στα βασικά προβλήματα που διατρέχουν την ευρύτερη ευρωπαϊκή χώρα της εποχής του – το «χρονότοπο» μέσα στον οποίο ζούσε και έγραφε. Ο κεντρικός ιδεολογικός δικόνας όλων της μυθοπλαστικής δραστηριότητάς του αρθρώνεται πάνω στο διττό ζεύγος προσωπικής και πολιτικής ελευθερίας από τις καταπεστικές και αντιφατικές συνθήκες που βίωνε και παρατηρούσε ο Βύρων. Αυτό που τονίζει το ποίημα είναι ότι οι

Ο ρομαντικός φιλελληνισμός στην Αγγλία ήταν απότοκος των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν στην ίδια τη χώρα

◀ Ο φιλίποπος σύνδρομος της Σεβίλλης συλλαμβάνει επ' αυτοφώρω τον Δον Ζουάν και την πρώτη ερωμένη του. Εικονογραφική απόδοση οκτηής από το ομώνυμο έργο του Βύρωνα. Το επικό αυτό ποίημα του Βύρωνα, γραμμένο πριν από την Επανάσταση του '21, οχετίζεται μεν με τις επιλογές της ίδιας του της ζωής, αλλά στην τρίτη ενότητα ένας Ρωμιός ποιητής τραγονδά μια επαναστατική ελληνική μπαλάντια στην οποία καλεί τους Ελληνες σε αγώνα για την ελευθερία.

πο προσωπικές και ιδιωτικές στιγμές στη ζωή ενός ανθρώπου συνδέονται στενά και επηρεάζονται από το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον του ατόμου, δηλαδή ότι το προσωπικό είναι και πολιτικό (και αντίθετα). Πρόθεση του Βύρωνα στο έργο του είναι να κοιτάξει την Αγγλία, την Ευρώπη και την Ελλάδα όχι όπως αυτές οι πολιτικές οντότητες αυτο-προβάλλονται μέσα από τις δικές τους ιδεολογικές αναπαραστάσεις, αλλά «όπως είναι» στην πραγματικότητα. Η «δική του» πραγματικότητα αποκαλύπτει τόσο το Ισλάμ όσο και τη νέα Ελλάδα μέσα από ένα μάτι διαφορετικό από τον παραδοσιακό σχολιασμό άλλων Αγγλών και Ευρωπαίων διανοητών και περιπητών· επίσης εκθέτει την υποκρισία που διακρίνει τις ευρωπαϊκές δυνάμεις που υποτίθεται ότι έχουν γαλουχούντει με τα ελληνικά ιδεώδη της ελευθερίας.

Σκλάβος το σκλάβο

Τα σύντομα αποσπάσματα του ποιμαντού που παραθέτω δίνουν δύο απαντήσεις στο πρόβλημα της νέας Ελλάδας. Από τη μια ο Βύρων επιμένει ότι οι Ελληνες μόνο με τις δικές τους δυνάμεις μπορούν να απελευθερωθούν: «Δούλοι από παράδοση! Δεν ξέρετε / πως λευτεριά δε θ' αποκτήστε αν πρώτα δε χτυπήστε: / πως με το χέρι το δεξιό ν νίκη θα παστεῖ;» (II, lxxvi). Από την άλλη, έχει τη βεβαιότητα πως «ποτέ λευτεριά δε θ' αγγίζει την έρμη τούτη γη: / μα σκλάβος το σκλάβο θ' ακολουθεί σ' ατέλειωτα χρόνια δουλειας» (II, lxxvii). Εποιητικός τόνος που διαχέεται στις πρώτες στροφές της δεύτερης ενότητας –όπου ο Βύρων θρηνεί για το χαμένο ελληνικό πολιτισμό, «Κατοικία των θεών, που οι βωμοί τους δεν καίνε πα» (II, iii)– καταλήγει στο τέλος να ταυτίζεται με τις θέσεις του Βύρωνα (εκείνη τη στιγμή γιατί αργότερα μεταβλήθηκαν) σχετικά με τις προοπτικές της ελληνικής επανάστασης, αλλά και τη γνώμη του για το ελληνικό έθνος και τους Ελληνες που ο ίδιος γνώριζε. Οι απόψεις αυτές αναπόφευκτα συνδέονται με τις ανήσυχες και αμφιλεγόμενες θέσεις του Βύρωνα στις αρχές της καριέρας του, σχετικά με τη βρετανική αυτοκρατορία που ήδη είχε αρχίσει να κτίζεται, και με τα ιμπεριαλιστικά ανοίγματα στην «απέραντη Ανατολή», όπως έγραφε στα χρόνια πριν από τη θριαμβευτική νίκη των Αγγλών στο Βατερλό το 1815, μια νί-

κη που άλλαξε για πάντα τη βρετανική συμπεριφορά απέναντι στον κόσμο ολόκληρο. Στις σημειώσεις του Βύρωνα που συνοδεύουν αυτήν την ενότητα του έργου (Canto II), υπάρχει ένα εκτεταμένο σχόλιο για την Ελλάδα και τους Ελληνes που απόλυτα αντιφάσκει με τις θέσεις του, όπως εκφράζονται μέσα από τον ποιητικό λόγο: «Οι Ελληνes ποτέ δε θα γίνουν ανεξάρτητοι: ποτέ δε θα αποκτήσουν εθνική κυριαρχία, και Θεός φυλάκοι αν ποτέ το πετύχουν! Ομως μπορεί να είναι υπόκοοι ενός κράτους χωρίς να είναι σκλάβοι. Οι δικές μας αποικίες δεν είναι ανεξάρτητες, είναι όμως ελεύθερες και παράγουν έργο, και το ίδιο θα μπορούσε να γίνει με την Ελλάδα στο μέλλον». Στο κάτω, υποστηρίζει ο Βύρων, η Ελλάδα θα μπορούσε να γίνει αποικία ή προτεκτοράτο και να απολαμβάνει την ευεργετική προστασία και φροντίδα μιας μεγάλης δύναμης, όπως η Μεγάλη Βρετανία. Ο Βύρων μοιάζει να υιοθετεί έναν αμφιστόμο φιλελληνισμό και κατά συνέπεια το ερώτημα είναι όχι αν τελικά το βυρωνικό όραμα για την Ελλάδα διατρέχεται από μια ιμπεριαλιστική πολιτική, αλλά για τι είδους ιμπεριαλισμό μιλάμε.

Αυτοέλεγχος

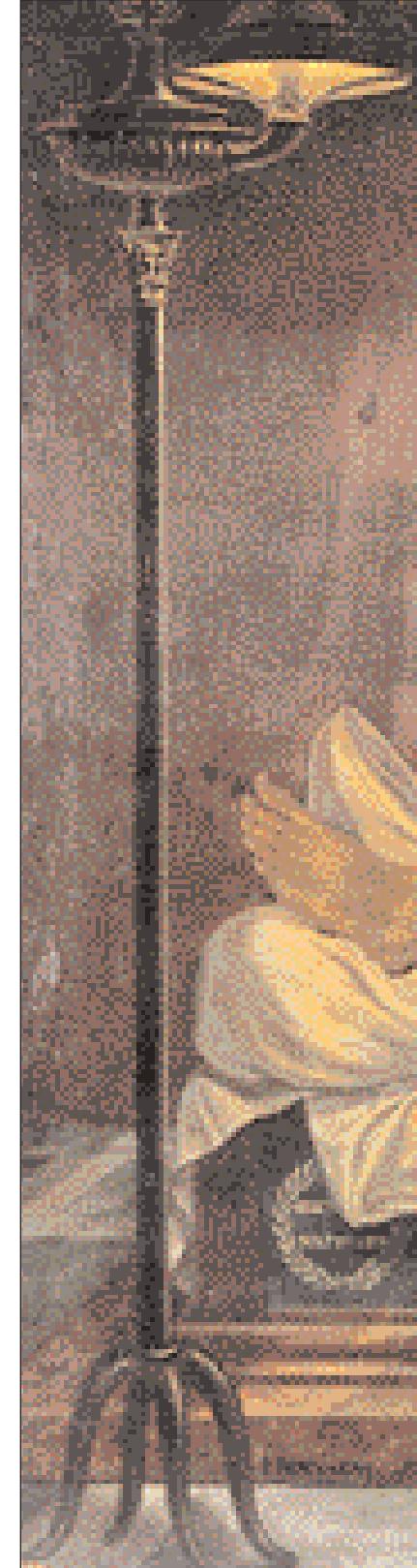
Η περίοδος των πέντε χρόνων από το 1817 μέχρι το 1822 είδε ίσως την εμφάνιση περισσότερων μεγάλων ποιητικών έργων όσο σε καμιά άλλη ανάλογη σε διάρκεια εποχή της αγγλικής λογοτεχνίας· παράλληλα όμως, η παρουσία μιας έντονης λογοκρισίας ήταν ένας από τους παράγοντες που καθόριζαν το ύφος της γραφής σε όλη αυτήν την αφθονία της ποιητικής παραγωγής που εξέφραζε τις φιλελεύθερες τάσεις των δημιουργών της. Μια άλλη μορφή περιορισμού ήταν, φυσικά, ο αυτο-έλεγχος που ασκούσαν οι ίδιοι οι ποιητές. Γιατί και οι ίδιοι οι συγγραφείς γινόταν αποδέκτες των φόβων και των πιέσεων της μεσαίας τάξης –που αποτελούσε βέβαια σε μεγάλο βαθμό και τη λογοτεχνική αγορά– γι' αυτό και ο στάσης τους απέναντι στον κίνδυνο μιας λαϊκής απόρριψης ήταν αμφιλεγόμενη, δικασμένη ανάμεσα στον πόθο για αλλαγή και έναν έντονο φόβο για το τι πραγματικά θα σήμαινε αυτήν την αλλαγή (όχι μόνο επαναστάσεις στο εξωτερικό, αλλά εξεγέρσεις και ανταρσίες στο εσωτερικό). Μέσα σε αυτό λοιπόν το κλίμα της επιφύλαξης είναι φυσικό το ότι οι ρο-

μαντικοί ποιητές επέλεξαν μια μυθοπλαστική ερμηνεία της ιστορίας, εκφράζοντας τις αντιρρήσεις και τις αντιδράσεις τους προς την πολιτική του κράτους ή της εκκλησίας μέσα από μυθιστορηματικές κατασκευές και «αποδράσεις» σε «άλλους τόπους» και «άλλους καιρούς».

Τα λυρικά δράματα του Σέλεϊ με ελληνικά θέματα, δηλαδή ο *Prometheus Unbound* λυόμενος [Prometheus Unbound] και το Ελλάς, είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις. Η σύγκρουση ανάμεσα στον επαναστατικό ενθουσιασμό και την αγωνία της κοινωνικής απομόνωσης και αυτο-εξορίας γέννησαν έργα που δεν ήταν δυνατό να εκφέρουν μια καθαρή και σαφή ιδεολογία. Τα παράδοξα της ποίησης τους αντανακλούν ακριβώς τις αντιθέσεις που τα δημιούργησαν – την πίστη για το δίκιο των ευρωπαϊκών λαών, αλλά και τη γνώση για τις τάσεις του συντηρητικού βρετανικού κοινού που ήδη δύεσε προς έναν πγεμονικό ιμπεριαλισμό. Αυτό δε μειώνει την αποστροφή των Αγγλών ρομαντικών προς την Ιερά Συμμαχία για την καταπίεση των εθνικών απελευθερωτικών κινημάτων. Τοσούτο ο Βύρων όσο και ο Σέλεϊ έζησαν από κοντά αυτήν την κατάσταση κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ιταλία. Μέσα στο πνεύμα αυτό εντάσσεται και η υποστήριξη που δόθηκε από τους προοδευτικούς ποιητές στην ελληνική επανάσταση του 1821. Ο Σέλεϊ μετέφρασε το κείμενο του Υψηλάντη «Κραυγή πολέμου στους Ελληνes» [«Cry of War to the Greeks»] για να δημοσιευτεί στις αγγλικές εφημερίδες και έγραψε, όπως είδαμε, το ποίημα *Ελλάς* για να ενισχύσει τη συμπάθεια υπέρ του ελληνικού αγώνα. Ο Βύρων μετέτρεψε τον λόγο σε πράξη, παίρνοντας ενέργεια μέρος στην Επανάσταση και πεθαίνοντας από ελονοσία στο Μεσολόγγι το 1824.

Δον Ζουάν

Αυτό είναι το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ξεκίνησε ο Βύρων το 1818 στην Ιταλία να γράφει το αριστουργηματικό του επικό ποίημα *Δον Ζουάν* [Don Juan], ιχνογραφώντας όχι βέβαια την ελληνική Επανάσταση που δεν είχε ακόμα ξεκινήσει, αλλά ανιχνεύοντας το σχήμα μιας κυκλικής ιστορίκης επανάστασης που έμοιαζε να βοηθάει αλλά και να εμποδίζει την υπόθεση των Ελλήνων, μια και ο χρόνος είχε ξανακυλήσει προς τα πίσω. Τριάντα

χρόνια σχεδόν μετά τη γαλλική επανάσταση και οι τεράστιες ανακατατάξεις που σημάδεψαν την Ευρώπη κατά το διάστημα αυτό είχαν σχεδόν ακυρωθεί, με την επιστροφή περίπου στην πολιτική κατάσταση του πριν από το 1789. Το ποίημα φωτίζει ακόμα την ποιητική (και τη μπδέποτε πραγματοποιηθείσα) πολιτική καριέρα του Βύρωνα που σχετίζονται και με τις επιλογές της ιδιωτικής του ζωής, τα παιχνίδια (ερωτικά και κοινωνικά) και τους συμβιβασμούς που επέλεξε. Οπως ομολογεί ο ίδιος, είχε ακολουθήσει «πλάνες φιλοδοξίες» και είχε προδώσει της ψυχής του «στόχους υψηλούς», κυνηγώντας «φόμπη» και «όνομα» («Επιστολή στην Αυγούστα» [«Epistle to Augusta»]). Και έτοι παρουσιάζει στην τρίτη ενότητα του Δον

▲ Ο Βύρωνας, με την ενέργο ουμμετοχή των οπηγ Επανάσταση και με τον θάνατό του (19 Απρ. 1824) οι Μεσολόγγι, μετέτρεψε το λόγο σε πράξη. Δέκα χρόνια αργότερα (1825) ο Βελγος ζωγράφος Ζοζέφ Νιένις Οντεβάρε, μέλος των φιλελληνικού κομιτάτον των Βρυξελλών, φιλοτέχνησε τον αριθμητική ποιητή στη νεκρική του κλίνη. Αν και υποστηρίζεται ότι ο ζωγράφος ονόματε τη σκηνή σύμφωνα με μαρτυρία ανιόπη μάρτυρα, η όλη σύνθεση του έργου έχει αμηχάνικο χαρακτήρα.

Zouán, μέσα σε μια ξέφρενη ατμόσφαιρα γλεντιού, ανάμεσα σε «Νάνους, χορεύτριες, και μαύρους ευνούχους» – «έναν ποιητή» που τραγουδά μια επαναστατική ελληνική μπαλάντα, το γνωστό κομμάτι για «Τα νησιά της Ελλάδας» [«The Isles of Greece»]. Στη βυρωνική μυθιστορηματική αφήγηση την μπαλάντα τραγουδά ένας Ρωμιός ποιητής στα τέλη του 1780, σε μια φιλική παρέα που ζούνε όλοι κάτω από τον τουρκικό ζυγό σε ένα ελληνικό νησί – «(Εν' από τα πιο άγρια και μικρότερα των Κυκλαδων)» (II, cxxvii). Ο ποιητής, αν και μαθημένος «να πληρώνεται για να σατιρίζει ή να κολακεύει» (III, lxxxviii) συναρπάζεται από το υψηλό θέμα της Επανάστασης, και, έχοντας εξασφαλίσει ότι ο λόγος του δεν θα έχει επικινδυνές συνέπειες,

«Έκρινε ότι, όντας σ' ένα νησί μοναχικό, ανάμεσα σε φίλους, / χωρίς κινδυνό ανταρσίας / θα μπορούσε να ξεπλύνει τα πολλά του ψέματα· / και τραγουδώντας ως συνήθιζε να τραγουδά στην νιότη του, / να κάνει μια μικρή ανακωχή με την αλήθεια» (III, lxxxviii). Το τραγούδι καλεί τους Ελληνες να αφήσουν τις απολαύσεις, να ξεφύγουν από την εκφυλισμένη πολιτική ζωή τους και να αποδυθούν σε έναν αγώνα για την ελευθερία. Στο επίπεδο αυτό, το ποίημα επιχειρεί να αφυπνίσει την ελληνική εθνική συνείδηση, αλλά παράλληλα αντανακλά την προδοσία της Αγγλίας, και ίσως και του Βύρωνα, που αγνόησαν τα ελληνικά ιδεώδη: «Τα νησιά της Ελλάδας, τα νησιά της Ελλάδας! / εδώ που η φλογερή Σαπφώ τραγούδησε κι αγάπησε / που γεννήθη-

καν οι τέχνες πολέμου και ειρήνης, / εδώ που αναδύθηκ' η Δῆλος κι εκτινάχτηκ' ο Απόλλων! / Αιώνια καλοκαίρια τα χρυσώνουν, / μα όλα, πλην τον ήλιο, έχουν δύσει» (III, lxxxvi/1). Η μπαλάντα που πχει τόσο άκαρια ανάμεσα στους μεθυσμένους συνδαιτυμόνες της γιορτής – «Γεμίστε την κούπα με κρασί σαμιώτικο! / Δεν τα σκεφτόμαστε πια τα πράγματα' αυτά» (III, lxxxvi/11) – επιχειρεί να παρουσιάσει την ενοχή της Ευρώπης (και της Αγγλίας) για τη γενική πολιτική κατάστασης. «Τα νησιά της Ελλάδας» εκθέτουν, αναλύουν και κατακρίνουν αυτήν τη συνωμοσία: «Μνη εμπιστευτείτε τους Γάλλους για λευτεριά – / ο βασιλιάς τους πουλά κι αγοράζει· / στα δικά σας ξίφη μόνο και στρατό / στέκ' η ελπίδα για πράξεις θαρραλέες: / αλλ'

η δύναμη των Τούρκων κι ο δόλος των Λατίνων, / φτάνει να σπάσει την πλατιά ασπίδα σας» (III, lxxxvi/14).

Το ποίημα «Ελλάς»

Για την «ευρωκεντρική» πολιτική του Σέλει, η Ελλάδα είναι ένας τόπος που έπρεπε να αποκοπεί από τη σχέση της με την Ανατολή και να αποκατασταθεί ως κώρα της Ευρώπης, ξαναβρίσκοντας τον ρόλο που είχε παιξει στην αρχαιότητα. Οταν έγραψε το λυρικό δράμα Ελλάς, όμως, η Ελλάδα ήταν ακόμα μέρος της οθωμανικής αυτοκρατορίας, και έτσι μια από τις πολλές επαρχίες που οι Ευρωπαίοι θα επιθυμούσαν να επανακτήσουν. Το ποίημα είναι αφιερωμένο στον οικογενειακό φίλο, «Την εξοχότητά του, τον πρίγκιπα Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο», γράφτηκε στην Πίζα το φθινόπωρο του 1821 και στάλθηκε αμέσως για δημοσίευση στο Λονδίνο τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς. Κυκλοφόρησε την άνοιξη του 1822, λίγους μήνες πριν από το θάνατο (από πνιγμό στη θάλασσα) του Σέλει. Ο ποιητής μιλάει στον πρόλογο για τη συναισθηματική φόρτιση που τον οδήγησε στο γράψιμο, αλλά και για τη φαντασιακή συγκρότηση του έργου του: «Το ποίημα Ελλάς, εμπνευσμένο από τα γεγονότα της στιγμής, είναι ένας καθαρός αυτοσχεδιασμός, και αντλεί το ενδιαφέρον του... μόνο από μια έντονη συμπάθεια που νιώθει ο συγγραφέας για την υπόθεση που θέλει να υμνήσει». Επίσης, στον πρόλογο προσπαθεί να αιτιολογήσει την «πτώση» και την κατάντια του ελληνικού λαού ως συνέπεια της μετακίνσης από το ένα άκρο στο άλλο, όταν «η διαφθορά του εξαιρετικού καταλήγει στο κειρότερο», αφού «ο σπουρινός Ελληνας είναι απόγονος αυτών των λαμπρών υπάρχεων που και η φαντασία ακόμα αρνείται να τους καταχωρίσει στο ανθρώπινο είδος».

Μέσα σε μια ανάμεικτη διάθεση αγαλλιάσσοντας και ανποσκίας, ο Σέλει άκουσε στην Ιταλία το νέο για την κήρυξη της ελληνικής Επανάστασης και αυτό τον συνεπέπειρε: «Η Ελλάδα διακήρυξε την ανεξαρποσία της», ανακοίνωσε θριαμβευτικά σε γράμμα που έγραψε σε φύλο του, εκφράζοντας τη βαθιά,

αν και πρόωρη πεποιθησή του, ότι «η Ελλάδα οπωσδήποτε θα απελευθερώθει»—με την ελπίδα του όμως να αμαυρώνεται από «τη σκέψη του πόσο αίμα θα πρέπει να χυθεί», αλλά και με την αδημονία της προσδοκίας: «Τι χαρά θα μου δώσει να πάω στην Ελλάδα όταν θα είναι ελέυθερη» (Γράμματα [Letters], II, 278). Άλλα οι πληροφορίες που έφταναν από τα μέτωπα των μαχών και μιλούσαν για σφαγές και αγριότητες (και εκ μέρους των Ελλήνων), επηρέαζαν τον Σέλει σε βαθμό που να αναθεωρήσει τη γνώμη του γι' αυτούς τους λαμπρούς ανθρώπους, και να τους περιγράφει ως «τόσο εξαθλιωμένους από την ηθική και πολιτική σκλαβιά σε βαθμό που να διαπράττουν τα ποι αποτρόπαια εγκλήματα, ποι κάτω από το σημείο μιας ανεκτής κατάπτωσης» (πρόλογος στο Ελλάς). Κατά συνέπεια, ο ενθουσιασμός του για το δίκιο του αγώνα —«Η Ελλάδα ξεσπούσκωπε για να διεκδικήσει την ελευθερία της»— απονούσε όταν άκουγε φήμες για ελληνικές αγριότητες: «Αρχισαν σφαγές των Τούρκων σε πολλά μέρη. Αυτό με κάνει να έχω αντιρρήσεις για όλο το ελληνικό μας σχέδιο ακόμα και αν άλλες συνθήκες θα μου επέτρεπαν να είμαι μέλος της ομάδας»· οι ηθικοί ενδοιασμοί όμως του Σέλει δεν τον σταμάτησαν από το να ονειρεύεται: «Τίποτα δεν επιθυμώ περισσότερο από το να επισκεφτώ την Ελλάδα· όμως οι μοίρες δεν μοιάζουν να ευνοούν τις επιθυμίες μου» (Επιστολές II, 280). Τελικά, το «ελληνικό σχέδιο» του Σέλει δεν ολοκληρώθηκε με την «παρουσία» του στην Ελλάδα, αλλά με μια «αναπαράσταση» της Ελλάδας, όχι με πράξη αλλά με ποίηση: «Κοντεύω να τελειώσω ένα δραματικό ποίημα που το ονομάζω Ελλάς πάνω στον αγώνα που διεξάγεται τώρα στην Ελλάδα — ένα είδος απομίμησης των Περσών του Αισχύλου, γεμάτο λυρική ποίηση» (Επιστολές II, 363-64).

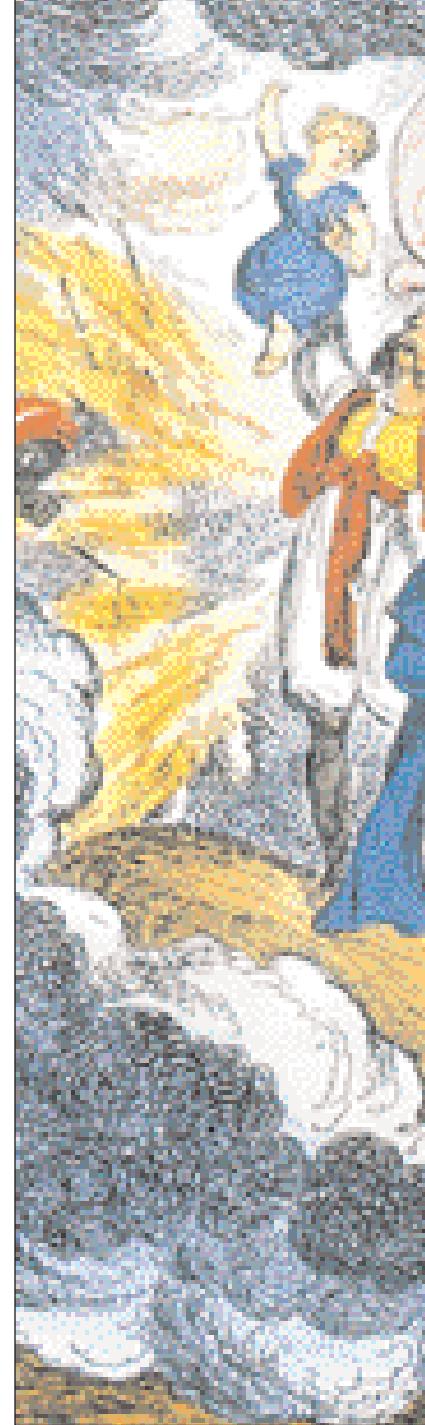
Η Ελλάδα αναστόθηκε

Για τον Σέλει, οι Νεοέλληνες, μέσα από τον επαναστατικό τους αγώνα, προσπαθούν να επαναπροσδιορίσουν την εθνική τους ταυτότητα, αναγεννηντέοντας από τη στάχτη ενός ανατολί-

τικού δεσποτισμού μέσα σε μια ευρωπαϊκή ενσάρκωση: «Η Ελλάδα, που ήταν νεκρή, αναστάθηκε!». Αυτή η αναγέννηση όμως λειτουργεί συμβολικά και για τους άλλους Ευρωπαίους που μπορούν να επανακτήσουν μια «αυθεντική» ύπαρξη που αποτελεί και δική τους πολιτιστική κληρονομιά. Η διεκδίκηση της ελληνικής παράδοσης, για τον Σέλει, δεν αποτελεί μόνο επιστροφή στο παρελθόν, αλλά και ένα εχέγγυο για το μέλλον, σχεδόν μια αναγέννηση του χρόνου και της ιστορίας, μια θριαμβική κυκλική επανάληψη (τελείως αντίθετη από τον αρνητικό κύκλο του Βύρωνα). Στη δική του ουτοπική φαντασίωση, η χρυσή εποχή της αρχαίας Ελλάδας επανέρχεται: «Αν η Ελλάδα πρέπει νάναι / ένα ναυάγιο, όμως τα συντρίμμια της θα μαζευτούν ξανά, / και θα συγκολληθούν σε πόλη απόρθητη / σε τόπο πο θεϊκό» (στ. 1001-1005). Και όμως, ο τρόπος που ο Σέλει αναπαριστά την Ελλάδα στο έργο του με σκοπό να την επαναφέρει μέσα στη συνείδηση της σύγχρονης Ευρώπης, σε ένα ποίημα όπου η ίδια η Ελλάδα ως γεωγραφική κώρα είναι τελείως απούσα από τη σκηνή, μια και το λυρικό δράμα εκτυλίσσεται στην πρωτεύουσα της οθωμανικής αυτοκρατορίας (ακολουθώντας ως πρότυπο τους Πέρσες του Αισχύλου), με πρωταγωνιστή τον Τούρκο σουλάτανο που κυριαρχεί στα δρώμενα και έναν χορό από Ελληνίδες σκλάβες σε βαθιά απελπίσια και απόγνωση —η μόνη λύση για τον Αγγλο ρομαντικό ποιητή μοιάζει να είναι η προβολή του ελληνικού ιδεώδους έξω από την Ελλάδα (και την Ευρώπη) στο νέο παράδεισο της ακροτελεύτιας δυτικής κώρας — την Αμερική: «Σκοτάδι ανέτειλε στην Ανατολή / στη μεσημβρία του χρόνου: / θανατοπούλια ορμάνε στο τραπέζι της γιορτής / από τόπο πεινασμένο. / Λευτεριά και Ειρήνη ας πετάξουν μακριά / σε πιο πλόλουστο γιαλό, / κι ας ακολουθήσουν της Αγάπης το παρήγορο αστέρι / στη κώρα της Εσπερίας» (στ. 1023-1030).

Επίλογος

Μετά την απελευθέρωσή τους, οι Ελληνες έκασαν το φωτοστέφανο της δόξας, και γύρω στα 1850 η δυσαρέσκειά τους για τη βρετανική συμμαχία με την Τουρκία στον πόλεμο της Κριμαίας μείωσε ακόμα περισσότερο τον αγγλικό φιλελληνισμό. Κάποιες μορφές ενδιαφέροντος για την ελληνική παράδοση συνεχίστηκαν και στη βικτωριανή εποχή, στον βαθμό που ο κριτικός της τέχνης και φιλόσοφος Τζον Ράσκιν [John Ruskin] έγραψε το 1873: «Έχουμε χάσει όλη την πνευματική κληρονομιά μας από τη Φλωρεντία και τη Βενετία, και κατατίθομε πια συνταξιούχοι των Ελλήνων». Προς το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα αναπτύχθηκαν νέα συστήματα επιστημονικής σκέψης, διαφορετικές κοινωνικές δομές και πάνω από όλα άλλοι τρόποι αντίληψης και έκφρασης της πραγματικότητας. Και ενώ η λογοτεχνία εξακολούθησε να διατηρεί τον ρόλο της ως μέσο αναπάστασης της πολιτισμικής και πολιτικής ταυτότητας του ατόμου και της κοινωνίας (που όλο και περισσό-

◀ Αφίσα για το έργο «Η Πολιορκία των Μεσολογγίων ή η Σφαγή των Ελλήνων», το οποίο ανεβάστηκε στο θέατρο Caledonian τον Εδιμβύργο το 1828.

* Οι μεταφράσεις των αγγλικών κειμένων είναι της υπογράφουσας

Βιβλιογραφία

Butler, Marilyn, «Romantics, Rebels and Reactionaries: English Literature and its Background, 1760-1830», Oxford, Oxford University Press, 1981.

Byron, George Gordon, Lord, «Poetical Works», επιμ. Frederick Page, νέα διορθ. έκδοση, επιμ. John Jumpt, London, Oxford University Press, 1945, 1970.

Dawson, P.M.S., *The Unacknowledged Legislator: Shelley and Politics*, Oxford, Clarendon Press, 1980.

Everest, Kelvin, «English Romantic Poetry: An Introduction to the Historical Context and the Literary Scene», Milton Keynes, Philadelphia, Open University Press, 1990.

Foot, Michael, «The Politics of Paradise: A Vindication of Byron», London, Collins, 1988.

Kelsall, Malcolm, «Byron's Politics», Sussex, The Harvester Press· New Jersey, Barnes & Noble Books, 1987.

McGann, Jerome J., «The Romantic Ideology: A Critical Investigation», Chicago and London, The University of Chicago Press, 1983.

_____, «The Beauty of Inflections: Literary Investigations in Historical Method and Theory», Oxford, Clarendon Press, 1985.

Makdisi, Saree, «Romantic Imperialism: Universal Empire and the Culture of Modernity», Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

Said, Edward W., «Culture and Imperialism», London, Vintage, 1994.

Shelley, Percy Bysshe, «Poetical Works», επιμ. Thomas Hutchinson, νέα διορθ. έκδοση, επιμ. G.M. Matthews, London, Oxford University Press, 1943, 1970.

_____, «The Letters of Percy Bysshe Shelley», επιμ. Frederick L. Jones. 2 τόμοι, Oxford, At the Clarendon Press, 1964.

Spencer, Terence, «Fair Greece Sad Relic: Literary Philhellenism from Shakespeare to Byron», Athens, Denise Harvey and Company, 1954, 1986.

Wallace, Jennifer, «Shelley and Greece: Rethinking Romantic Hellenism», Basingstoke, Macmillan, 1997.

Webb, Timothy, «Romantic Hellenism». Στο «The Cambridge Companion to British Romanticism», επιμ. Stuart Curran. Cambridge, Cambridge University Press, 1993. 148-76.

Woodhouse, C.M., «The Philhellenes», London, Hodder and Stoughton, 1969.

Woodring, Carl., «Politics in English Romantic Poetry», Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1970.

Σημείωση των «Επτά Ημερών»: Πα τον λόγδο Βύρωνα υπάρχει δημοσιεύμενο (25 Μαρτίου 2000) στις «Επτά Ημέρες» απο- πλευτικό αφιέρωμα και θα μπορούσε η εδώ δημοσιευση να θεωρηθεί συμπληρωματική.

▲ Η Αλβιώνα -μνητική προσωποποίηση της Βρετανίας που ονοδέεται με τον Ποσειδώνα- συγχαίρεται εκλεκτό της τέκνο, τον Βέρωνα, ως απελευθερωτή της Ελλάδος, ενώ ταντόχρονα επιπλά ή ευρωνεύεται το επίσημο βρετανικό κατεστημένο, που κοιμάται μακάριο (φωτ. «Πλανόραμα της Ελληνικής Επαναστάσεως», εκδ. Κομιονδονέα).

Ρωσικές ανταύγειες

Της ΣΟΝΙΑΣ ΙΛΙΝΣΚΑΓΙΑ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγήτριας Νέας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Η ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΗ αρχαιότητα, ως θέμα και ιδανικό πρωικό υπόδειγμα, είχε μεγάλη διάδοση στη ρωσική ποίηση των αρχών του 19ου αιώνα και ενισχύθηκε ιδιαίτερα με την εξάπλωση των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης. Οι μεταγενέστερες μαρτυρίες επιφανών διανοητών –του κύκλου των επαναστατών που θα ετοιμάζουν με τις μυστικές οργανώσεις τους το κίνημα των «δεκεμβριστών» (1925) και του πολύ πλατύτερου χώρου των συμπαθούντων– αποκαλύπτουν πόσο προσπλωμένη σε επιλεγμένους στόχους ήταν η προβολή των δημοκρατικών θεσμών του αρχαίου κόσμου, της εναντίωσης στη βία, των αγώνων για την ελευθερία. Η αρχαία κληρονομιά λειτουργούσε ως διδακτήριο συνειδήσεων και η μεταφορά των διδαγμάτων της στην επικαιρότητα του παρόντος ήταν από τα κύρια κίνητρα της μαχητικής εκστρατείας.

Ενδεικτική είναι η περίπτωση του Α. Μερζιακόφ, φιλολόγου με σπουδαϊκή πανεπιστημιακή σταδιοδρομία, ποιητή και μεταφραστή. Καλλιεργώντας την ιδέα τού ιδανικού πολίτη, υπέρμαχου της ελευθερίας, την ενσαρκώντας στη μορφή τού ποιητή Τυρταίου, τον οποίον και μεταφράζει στα ρωσικά (1805). Στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης ο Τυρταίος θα γίνει μόνιμο σημείο αναφοράς στην ποίηση των «δεκεμβριστών». Ο Β. Κιουχελμπέκερ τον βλέπει δίπλα στον Μπάιρον και για τον εαυτό του φιλοδοξεί να μείνει του Πούσκιν ισοστάσιος και του Τυρταίου. Ενώ ο Πούσκιν το 1829, πανηγυρίζοντας για την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ελλάδας με τη συνθήκη της Αδριανούπολης, προσθέτει στην παρέα του Τυρταίου και του Μπάιρον τον Ρήγα:

Η χώρα των θεών, και
των πρώων την χώρα,
Φλέγεται απ' τη φωτιά
ενός αγώνα ωραίου,
Σπάει τα δεσμά και πάει
και τραγουδάει τώρα
Τυρταίο και Βύρωνα
και θούρια του Φεραίου.
(μτφρ. Στρατής Πασχάλης)

Απόγονοι Λακεδαιμονίων

Μέσα σ' αυτά τα συμφραζόμενα ιστορικών καταστάσεων και διαθέσεων προμπνύματα επαναστατικής αφύπνισης στη σκλαβωμένη Ελλάδα γίνονταν δεκτά με ιδιαίτερη ευαισθησία. Για την προεπαναστατική φάση θα αναφέρουμε την έκδοση το 1807 στην

◀ «Η Μπουμπολίνα», ένα από τα λαϊκά φυλλάδια που κυκλοφορούσαν στη Ρωσία στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης (Φωτ. Μήτιος Αλεξανδρόπουλος «Η Ρωσική Λογοτεχνία», ΚΕΔΡΟΣ 1978).

Πετρούπολη του φυλλαδίου «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» που πρωτοκυκλοφόρησε το 1801 ανώνυμα από τον Κοραή. Το μετέφρασε στα ρωσικά ο Σπυρίδων Δεστούνης, διαπρεπής βυζαντινόγος, διπλωμάτης, που διετέλεσε αργότερα πρόξενος της Ρωσίας στη Σμύρνη (1818-1821) και βοήθησε δυναμικά στη διάσωση του ελληνικού πληθυσμού της.

Ενα άλλο πολύ εντυπωσιακό στοιχείο μού προσέφερε πρόσφατα ο ακαδημαϊκός Β. Τοπορόφ. Πρόκειται για το ιστορικό δράμα του Λ. Νεβάχοβιτς Σουλιώτες ή Σπαρτιάτες της δεκάτης ογδόντα εκατονταετίας που ανέβηκε στην Πετρούπολη το 1809 και τον επόμενο χρόνο κυκλοφόρησε σε βιβλίο. Βασισμένο σε πραγματικά και πολύ νωπά γεγονότα –την επίθεση του Αλή Πασά στο Σούλι το 1792– το

◀ Ο ελληνικής καταγγής σαπιρικός ποιητής και δραματουργός Βασίλη Καπνίστης (1758-1823) σε χαρακτικό (δεκαετία 1810) του Φ. Ουσοφ. Επειδή η τοαρική πολιτική ήταν καχύποπη απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση τα φιλελληνικά ποίματα κυκλοφορούσαν από χέρι σε χέρι. Εποιητικές εκκλήσεις του Καπνίστη πρωτοδημοτεύτηκαν ολοκληρωμένες στα Απαντά τον πόλις το 1960.

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

έργο ακολουθεί πιστά τον ιστορικό καμβά, αλλά και τον διανθίζει έντεχνα με ζωντανούς χαρακτήρες και καλά στημένη πλοκή, που περιέχει στιγμές θανάσιμων κινδύνων, προδοσίας, πρωισμού και στέφεται με τον θρίαμβο των Σουλιώτων. Από λογοτεχνική σκοπιά βαθμολογήθηκε πολύ υψηλά, η επιτυχία του όμως είχε και ένα πολιτικό αντίκρισμα: παρουσιάστηκε σε περίοδο ξύνοντας στις ρωσοτουρκικές σχέσεις, ανταποκρινόταν και στην επίσημη γραμμή της κυβέρνησης και στα αυθόρυμπα αισθήματα του κοινού. Στη δεύτερη παράσταση παραβρέθηκαν ο τσάρος Αλέξανδρος και αντιπροσωπεία από το Σούλι. Η παρατήρηση του Τοπορόφ ότι η υπόθεση θυμίζει «κοινωνική παραγγελία», φαίνεται πολύ πειστική, οφείλουμε πάντως να παραδεχθούμε ότι εκτελέστηκε με μαεστρία και ειλικρινές αίσθημα αγάπης και συμπαράστασης στον αγωνιζόμενο λαό, «τους απογόνους των Λακεδαιμονίων».

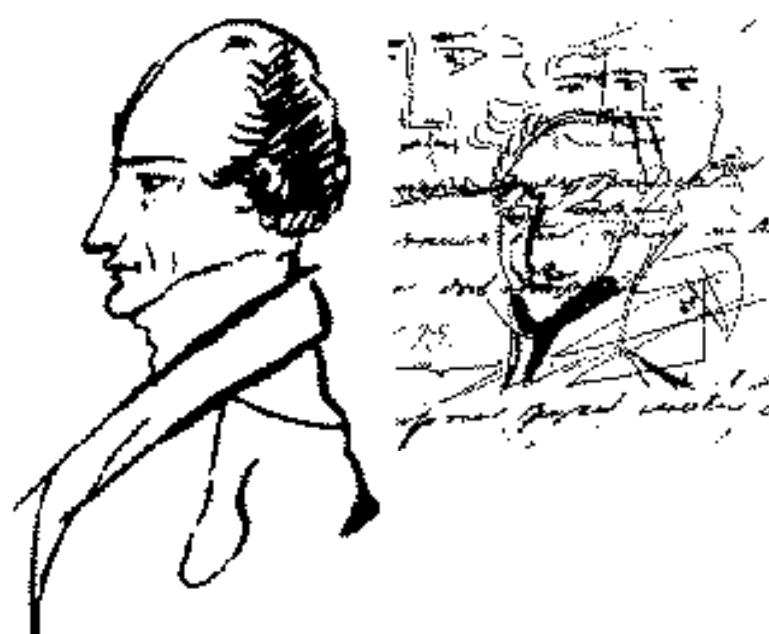
Τσαρική καχυποψία

Όταν ξεσπάει η Ελληνική Επανάσταση, οι διαθέσεις της ρωσικής κυβέρνησης εμφανίζονται πολύ διαφοροποιημένες. Ενώ κυκλοφορούσαν φήμες για την εκστρατεία υποστήριξης στην επαναστατημένη Ελλάδα με επικεφαλής τον στρατηγό Γερμόλοφ, ο τσάρος Αλέξανδρος υποκύπτει στις πιέσεις της Ιεράς Συμμαχίας και αρνείται κάθε βοήθεια. Η τσαρική λογοκρισία αντιμετωπίζει το ελληνικό θέμα με φανερή καχυποψία, φοβούμενη ότι μπορεί να ασκήσει «κακά» επιρροή στο ήδη διαταραγμένο κοινωνικό κλίμα της χώρας. Ενημερώνοντας τον τσάρο για τον απόχο της Ελληνικής Επανάστασης, ο υπουργός των Εσωτερικών θα αναφέρει ακόμα και τη δημοσίευση στον Αγγελιαφόρο της Ευρώπης (Μόσχα, Οκτώβριος 1821) του «Πολεμικού άσματος των Ελλήνων». Πρόκειται για την ελληνική εκδοχή της «Μασσαλιώτιδας» που λανθασμένα προσγραφόταν στον Ρήγα και μεταφραζόταν ως ο δικός του Θούριος.

Αξίζει να προσέξουμε ότι για μια από τις πρώτες λογοτεχνικές εκδηλώσεις συμπαράστασης στην αγωνιζόμενη Ελλάδα επιλέγεται, ως πιο ακίνδυνη, μια μετάφραση, και η σύνταξη του περιοδικού στο εισαγωγικό της σημείωμα τονίζει ότι το ποίημα γράφτηκε τον καιρό «προγενέστερων εξέγερσης στον Μοριά» και «προτείνεται μόνο και μόνο», επειδή ο ελληνικός λαός «με τα πάθη του και τις προσπάθειές του» γίνεται τώρα κυριαρχού θέμα «σε όλα τα πολιτικά περιοδικά και εφημερίδες». Είναι φανερό πώς οι προσεκτικοί αυτοί κειρισμοί φρόντιζαν να εξουδετερώσουν την πιθανή σύνδεση του επαναστατικού μνημύματος του

◀ **Ελληνες Φιλικοί σε οκίτο (1822) των Πούσκιν. Εξόριοτος στο Κιουνιόφ και την Οδησσό, η έκρηξη της Επανάστασης την βρήκε κοντά στο πεδίο των πρώτων ελληνοτουρκικών συγκρούσεων. «Χθες ο πρίγκιπας Δημήτριος μόνο είπε, ότι οι Ελληνες πέρασαν τον Δούναβη και διέλυναν τις δυνάμεις των εχθρού», ομηριώνει στο Ημερολόγιο του, 9 Απριλίου 1821.**

▲ **Αριστερά ο Καποδίστριας (σε χειρόγραφο από τον «Ενγένιο Ονέγγιν», 1824), δεξιά ο Αλέξανδρος Υψηλάντης (1821) σε οκίτο του Πούσκιν. Ο ρώσος ποιητής γνώρισε την Καποδίστρια οπηγη Πετρούπολη, ως προϊστάμενό του (1817-1820) στο υπουργείο Εξωτερικών. Και τον Υψηλάντη, όταν, στη συνέχεια, βρέθηκε εξόριοτος στη Βεσσαραβία, στις παραμονές της Επανάστασης την οποία παρακολούθησε βήμα προς βήμα την πορεία της ώς τον Απρίλιο του 1824, που έφυγε, εξόριοτος πάλι, στις βόρειες περιοχές της χώρας (φωτ. Μήτος Αλεξανδρόπουλος «Η Ρωσική Λογοτεχνία», Κέδρος, 1978).**

«Πολεμικού άσματος των Ελλήνων» με τις εγχώριες, ρωσικές, πολιτικές ζυμώσεις.

Αξιοπρόσεκτο είναι και το γεγονός, ότι το ποίημα παρουσιάζεται σε δύο παράλληλες μεταφράσεις – η πρώτη με υπογραφή «Γ» ανήκε στον Ν. Γκνιέντιτς, διάσημο μεταφραστή της Ιλιάδας που λίγο αργότερα (1825) θα βγάλει και έναν τόμο με ελληνικά δημοτικά τραγούδια, ενώ η δεύτερη που υπογράφεται με δύο ελληνικά γράμματα «Δ.Σ.», μας παραπέμπει μάλλον στον Δ(εστούνη) Σ(πυρίδωνα). Υπάρχει και μια τρίτη μετάφραση, του Π. Σκλιαρέφσκι, ποιητή που πέθανε από φυματίωση σε πλικιά μόλις 24 χρόνων. Η δική του μεταφραστική εκδοχή είδε το φως το 1831, σε μεταθανάτια έκδοση των ποιημάτων και μεταφράσεών του.

Το πολιτικό κλίμα, η εχθρική στάση των αρχών δεν ευνοούσαν την έντυπη διάδοση της άμεσης και θερμής ανταπόκρισης της ρωσικής ποίησης στα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης. Δεν είναι τυχαίο ότι τα ποιήματα αυτά μόλις τελευταία συγκεντρώθηκαν σε έναν τόμο - και στα ελληνικά, και στα ρωσικά¹. Τα περισσότερα από αυτά δεν είχαν δημοσιευτεί στην εποχή τους, κυκλοφορούσαν όμως από χέρι σε χέρι και γίνονταν ευρύτατα

γνωστά. Το πιο χτυπητό παράδειγμα αποτελούν δύο ποιήματα του Β. Καπνίστ, ελληνικής καταγωγής, σημαντικού σατιρικού ποιητή και δραματουργού. Οι δύο ποιητικές εκκλήσεις του («Στον επαναστατημένο ελληνικό λαό» και «Εκκληση για βοήθεια στην Ελλάδα») πρωτοδημοσιεύτηκαν ολόκληρα στα Απαντά του το 1960.

Σε αφάνεια ήταν καταδικασμένες και οι πρώτες φλογερές ποιητικές ανταποκρίσεις του Πούσκιν και του Κιουχελμπέκερ. Και οι δύο ήταν σε δυσμένεια των αρχών και σχεδίαζαν - ανεπιτυχώς - να λάβουν μέρος στον ελληνικό αγώνα. Οφείλουμε να σταθούμε σ' αυτήν τη λεπτομέρεια και να θίξουμε ένα γενικότερο θέμα: πώς εξηγείται η ρωσική απουσία από την άμεση συμμετοχή στην Ελληνική Επανάσταση; Πώς ένα ομόδοξο έθνος, παρά τις στενές πολιτισμικές σχέσεις αιώνων με τον ελληνισμό και το διάχυτο αισθημα συμπάθειας για τους δεινοπαθούντες από τον κοινό τους αντίπαλο Ελλήνες, δεν στάθηκε δυναμικά στο πλευρό τους; Για τη σάση του τσάρου που προσδιόριζε την κυβερνητική πολιτική, έχουμε ήδη μιλήσει. Οσον αφορά το ρεύμα εθελοντών που τελικά δεν σχηματίστηκε, μπορούμε να κάνουμε μερικές υποθέσεις που δεν φιλοδοξούν να καλύψουν όλες τις πιθανές πτυχές. Οπως έχει ήδη επισημανθεί², η κύρια αιτία συνδέεται με τα εσωτερικά προβλήματα της Ρωσίας, την κυοφορία ενός δικού της επαναστατικού κινήματος των ευγενών που δεν άφηνε περιθώρια προς διάσπαση για άλλους στόχους. Το ελληνικό πρόβλημα θα λυνόταν μαζί με τις δημοκρατικές αλλαγές των ρωσικών κρατικών θεσμών. Άλλα και στο επίπεδο των ατομικών αποφάσεων υπήρχαν πολύ σοβαρές δυσκολίες. Οι πιθανοί εθελοντές ήταν γνωστοί στην κυβέρνηση, βρίσκονταν υπό παρακολούθησην, ο δρόμος προς τα έξω ήταν κλειστός.

Ο εξόριστος του Κισινιόφ

Ο Πούσκιν, που ή Ελληνική Επανάσταση τον βρήκε εξόριστο στο Κισινιόφ, κοντά στο μέτωπο των πρώτων μαχών, είχε εκδηλώσει στο ημερολόγιό του, στην αλληλογραφία και στα ποιήματά του τον ενθουσιασμό του για την ελληνική εξέγερση και (υπαινικτικά) την επιθυμία του να γευτεί κι αυτός την αγωνιστική εμπειρία. Δε γνωρίζουμε αν έκανε κάποια πρακτικά βήματα για να την πραγματοποιήσει, ξέρουμε, ωστόσο, πόσο στενός και άγρυπνος ήταν ο κλοιός γύρω του. Αργότερα από την Οδοσού και ακόμα αργότερα από τη βόρεια εξορία του στο Μιχαήλοβσκογε θα καταστώνει σχέδια απόδρασης που δεν θα καρποφορήσουν. Άλλα και έπειτα από την επιστροφή του στην Πετρούπολη και υπό το καθεστώς της δηλωμένης τσαρικής εύνοιας όλες οι αιτήσεις του για ταξίδι στο εξωτερικό απορρίπτονταν συστηματικά.

Το δράμα των «δεκεμβριστών»

Σαν κάλεσμα στον αγώνα δέχτηκε την είδηση για την έναρξη της Επανάστα-

◀ Ο Πούσκιν (1799-1837) σε προσωπογραφία φιλοτεχνημένη το 1827 από τον Ορέστη Κυπρένοκι. Εξέχοντα φυσιογνωμία στα ρωσικά γράμματα ο Πούσκιν είναι ταυτόχρονα και λαμπρή μορφή των ρωσικού φιλελληνισμού. Στο ημερολόγιό του, οιην αλληλογραφία και στα ποιήματά του εκδήλωσε εξ αρχής την ενθουσιασμό του.

σης ο Κιουχελμπέκερ και ζητούσε από τη μοίρα να του χαρίσει «την χαρά της μάχης» «στον νέο Μαραθώνα». Ήταν στη Γαλλία, και ο τσάρος είχε πει πως περιμένει να καταλήξει στην Ελλάδα. Εν τω μεταξύ οι διαλέξεις του στο Παρίσι προκάλεσαν την οργή των ρωσικών αρχών που διέταξαν την άμεση επιστροφή του στην πατρίδα. Ο κύκλος ποιημάτων του, εμπνευσμένων από τον ελληνικό αγώνα, είναι από τις πιο φλογερές καταθέσεις του ρωσικού φιλελληνισμού. Συνεπής με τις φιλελεύθερες πεποιθήσεις του, τον Δεκέμβριο του 1825 θα πάρει μέρος στην εξέγερση και θα δεχτεί μια από τις πιο σκληρές καταδίκες.

Ξεφυλλίζοντας την ανθολογία της ποίησης του ρωσικού φιλελληνισμού, ενώ αναλογίζεσαι και τη μοίρα των ποιητών, συχνά έχεις την αίσθηση, πως επικοινωνείς με ένα μαρτυρολόγιο. Συνεχώς διωκόμενος και τελικά δολοφονημένος στη μονομαχία ο Πούσκιν. Εγκλειστος στο φρούριο και μετά κατάδικος στη Σιβηρία ο Κιουχελμπέκερ. Απαγχονισμένος ο Κ. Ριλέγγεφ, ένας από τους αρχηγούς των «δε-

κεμβριστών». Δεσμώτης και πριν από την εξέγερση ακόμα για «ανατρεπτική δραστηριότητα στο στράτευμα» ο Β. Ραγέφσκι. Σε εξορία από το 1822 ένας από τους πρωτεργάτες του κινήματος, ο Π. Κατένιν. Το ελληνικό θέμα τούς

κάνει στο επαναστατικό κίνημα - Β. Τουμάνσκι, Ντ. Βενεβίτινοφ, Ο. Σόμοφ, Β. Γκριγκόριεφ, Ι. Κοζλόφ. Στον άθλο των Ελλήνων αγωνιστών θαυμάζουν την ανάσταση του ανδρείου πνεύματος της αρχαϊκής Ελλάδας, την πνευματική ανάσταση του έθνους και του Ανθρώπου. Πάντως σε όλη αυτήν τη χορεία της ποίησης του ρωσικού φιλελληνισμού ξεχωρίζει βέβαια ο Πούσκιν - και με τη μέθη του ενθουσιασμού στα πρώτα βήματα της Ελληνικής Επανάστασης, και με την ώριμη έπειτα ενόραση της πορείας της. Το 1834, τρία χρόνια πριν από τον θάνατό του, στο διώγμα «Ο Κιρτζαλής» θα μιλήσει για τη γενναιότητα, αλλά και τα λάθη του Υψηλάντη, καθώς και για την πρωική θυσία «του άνθους της ελληνικής νεότητας».

Με πρωτεύοντα μορφή τον Πούσκιν, οι Ρώσοι ποιητές εκδήλωσαν από την πρώτη στιγμή τον ενθουσιασμό τους για την ελληνική εξέγερση

είχε συγκινήσει βαθύτατα ως ενσάρκωση και του δικού τους οράματος και αξιοποίησεις ως υποβολέας των επαναστατικών διαθέσεων, ενθαρρυντικό παράδειγμα για τους καταπιεσμένους λαούς.

Η μέθη του Πούσκιν

Με τον ίδιο παλμό ρομαντικής έξαρσης βιώνουν την ελληνική υπόθεση και οι ποιητές που δεν είχαν συμμετο-

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. «Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 στον καθόρευτη της ρωσικής ποίησης». Επίλογο, εισαγωγή, επιμέλεια: Σόνια Πλίνσκαγια. Εκδ. «Εστία», 2001.
2. Μήτσος Αλεξανδρόπουλος. «Πέντε Ρώσοι κλασικοί». Εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», 1975, 68-70.

◀ **Francesco Hayez,**
«Πρόσφυγες της Πάργας» (λάδι σε μουοαρά, 201x230 εκ.).
Εμπνευσμένος από το
ομότιλο ποίημα του
G. Berchet, που βρήκε
μεγάλη απήχηση στο
ιταλικό κοινό, ο πίνακας
αποδίδει το δράμα
των Παργιών όταν το
1819 αναγκάστηκαν
να εγκαταλείψουν την
πόλη τους και να καταφύγονταν μαζικά στην
Κέρκυρα.

Απήχηση οτον φιλολογικό κόσμο της Ιταλίας

Των Φοίβου Γκικόπουλου*
ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΛΚΑ**

KΥΡΙΑΡΧΕς αξίες στην Ευρώπη κατά τον 19ο αιώνα ήταν οι ιδέες της ανεξαρτησίας, της ελευθερίας, της αυτοδιάθεσης των εθνοτήτων, της αλληλεγγύης αλλά και του φιλελληνισμού, που εκτείνεται με το πέρασμα του χρόνου σε όλο και περισσότερα κράτη.

Μεταξύ των εθνοτήτων που κυριαρχούν με τη δράση τους είναι αυτές των Ελλήνων και των Ιταλών που αγωνίζονται και οι δύο για τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, για να μπορέσουν να απελευθερωθούν από τον δυνάστη τους, για να αναλάβουν οι ίδιοι τις τύχες τους. Οπως χαρακτηριστικά γράφει ο N. Tommaseo «Δύο λαοί προνομιούχοι από το Θεό στη δόξα και τον πόνο».

Τα κοινά οράματα, τα κοινά πιστεύω, αλλά και ο τρόπος δράσης των

Ελλήνων που, ενώ είναι τόσο λίγοι συγκριτικά με τους δυνάστες τους, δεν λιγοψυχούν, είναι μόνο μερικά από τα στοιχεία που δικαιολογούν το κύμα του ιταλικού Φιλελληνισμού που άρχισε να αναπτύσσεται στις αρχές του 19ου αιώνα και γιγαντώθηκε λίγα χρόνια αργότερα, όπως αυτός εκφράζεται στην ιταλική λογοτεχνία και στα κείμενα των λογίων και διανοούμενων της εποχής.

Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας της Ελλάδας, τα ίδια τα γεγονότα, οι τόποι όπου διαδραματίζονται αλλά και οι ήρωες που συμμετέχουν σε αυτά, αποκτούν σημαντική θέση στην ιταλική λογοτεχνία. Η Πάργα, το Σούλι, το Μεσολόγγι, το Ναυαρίνο, ο Χίος, ο Μπότσαρης, ο Κανάρης, αποτελούν σύμβολα θυσίας και δίνουν τη σπίθα της έμπνευσης σε πολλούς Ιταλούς λογίους.

Ταυτόχρονα με τη σύγχρονη Ελλάδα, που είναι πηγή έμπνευσης για τους ρομαντικούς, υπάρχει και ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός ως βάση για την ανάπτυξη των επιστημών, των

γραμμάτων, των τεχνών. Η επιστροφή σε αυτόν πραγματώνεται με το κίνημα του κλασικισμού, που αναπτύσσεται σε ολόκληρη την Ιταλική Χερσόνησο από το δεύτερο μισό του 1700 ως το

1820.
Η Ανατολή και η Ελλάδα ενδιέφεραν την ευρωπαϊκή λογοτεχνία όπως φαίνεται και από τον Chateaubriand στους «Μάρτυρες» και στις «Σημειώσεις για την Ελλάδα», στα οποία είχε προσπαθήσει να υπερασπιστεί την υπόδουλη Ελλάδα. Στην Ιταλία εκείνο το κίνημα είχε σημαντικό αντίκτυπο, αν και διαφορετικού χαρακτήρα από εκείνο της Γαλλίας και της Αγγλίας, εξαιτίας της πολιτικής κατάστασης στην οποία βρισκόταν η χώρα. Γιατί αν στην Ελλάδα ήταν Τούρκος ο τύραννος, στην Ιταλία ήταν οι Αυστριακοί.

Η συγγραφή λοιπόν για την απελευθέρωση της Ελλάδας δεν ήταν απλώς μόδα και οίστρος αλλά και πατριωτική ανάγκη, γιατί έτσι γαλουχούσαν τον λαό με σύγχρονα παραδείγματα πρωτισμού και αυτοθυσίας, (γι' αυτό άλλω-

στε η πατριωτική ποίηση και το φιλελληνικό κίνημα επικράτησαν σχεδόν μέχρι τον Carducci και τον D' Annunzio, δηλαδή χρονικά μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα).

Ο Giacomo Leopardi (1798-1837), το 1818, σε σχέδιο για το «Τραγούδι για την Ελλάδα», αναφέρεται στην Ελλάδα ως «φίλη, μπτέρα των επιστημών, των τεχνών και των γραμμάτων» και στα «Ανάλεκτα» «η τωρινή επανάσταση της Ελλάδας, στην οποία συμμετέχουν Ελληνες από παντού», «επανάσταση που ένωσε ένα έθνος υπόδουλο, αποδεικνύει ποιο είναι το εθνικό πνεύμα των Ελλήνων, τη μνήμη και την ανθεκτικότητά τους, την ενότητα ενός υπόδουλου γένους, το μίσος που έχουν για τον δυνάστη τους, μίσος που απορρέει από την αγάπη για την πατρίδα, πηγή ζωής».

Για την Πάργα

Αναφερόμενοι σε μεγάλους της εποχής εκείνης, δεν θα μπορούσαμε να μη μνημονεύσουμε και τον Ugo

► Lodovico Lipparini, «Ο όρκος των Λόρδων Βύρωνα στον τάφο του Μάρκου Μπότοαρη», 1850, ελαιογραφία σε μουσαμά.

Museo Civico, Treviso. Ο κόμης Πιέτρο Γκάμπα, από ευγενή ιταλική οικογένεια, στενός φίλος του Βύρωνα, τον ακολούθως στο δεύτερο ταξίδι του στην Ελλάδα ως γραμμάτεας εξ απορρήτων και υπασπιστής του. Συνοδεύντιας του νεκρό Βύρωνα στο Λονδίνο, έγραψε και δημοσίευε (αρχές 1825) πολυσέλιδο βιβλίο: «Εκθεσις των κατά την μετάβασην του Βύρωνος εις Ελλάδα», όπως το τιτλοφόρησε.

Foscolo (1778-1827), ελληνικής καταγωγής, (η μπέρα του από τη Ζάκυνθο), που εκτός των πολυάριθμων αναφορών του στην κλασική Ελλάδα, στο έργο του αναφέρθηκε στην κατάσταση ομοεθνών του στην Πάργα, όταν οι Αγγλοί πούλησαν την πόλη στον Αλή Πασά και στους Τούρκους μαζί με τους κατοίκους της. Το άρθρο «Για την Πάργα» την περίοδο που ο ποιητής ήταν εξόριστος στο Λονδίνο, το 1819, και το αποσπασματικό «Narrative of events illustrating the vicissitudes and the cession of Parga (1819-1820), ήταν κυρίως μια πολιτική και ιστορική αναφορά.

Η περίπτωση της Πάργας ενέπνευσε και πολλούς άλλους συγγραφείς. Ο περισσότερο γνωστός είναι ο G. Berchet (1783-1851), θεωρητικός του Ιταλικού Ρομαντισμού, ο οποίος στο ποιημά του «Πρόσφυγες της Πάργας», περιγράφει την τύχη αυτής της ελληνικής πόλης, όταν υποχρεώθηκαν οι κάτοικοι της να καταφύγουν στην Κέρκυρα το 1819. Διαπραγματεύεται στο έργο αυτό το θέμα της εξορίας, που κατέχει ξεχωριστή θέση στο πρωτορομαντικό και ρομαντικό κίνημα.

Η ιστορία της Πάργας, (εκδόθηκε το 1823), έγινε δεκτή με μεγάλο ενδιαφέρον από το ιταλικό κοινό, που έδειξε συμπάθεια για το ελληνικό εθνικο-απελευθερωτικό κίνημα, τόσο που ένα χρόνο περιπου μετά την έκδοση του ποιήματος ο μεγάλος Ιταλός ζωγράφος Francesco Hayez απεικόνισε ακριβώς τη σκηνή της φυγής. Ο πίνακας εκτέθηκε στο μουσείο Brera στο Milano το 1831.

Το 1829 εκδόθηκε το ποιημά «Ο εξόριστος», ενός άλλους σημαντικού Ιτα-

λού διανοπτή και λογίου, του Pietro Giannone (1792-1872), όπου ο πρωταγωνιστής Edmondo, εγκαταλείποντας την πατρίδα του πηγαίνει και σκοτώνεται στην Ελλάδα για την ελευθερία της ιερής γης. Το ποίημα αυτό προκάλεσε ενθουσιασμό στους πατριωτικούς κύκλους της Ιταλίας, επαινέθηκε πολύ από τον Mazzini και θαυμάστηκε πολύ από τον Garibaldi.

Το περιοδικό «Ανθολογία»

Καμία όμως παρουσίαση για το θέμα αυτό του ιταλικού αλλά και γενικότερα του ευρωπαϊκού Φιλελληνισμού δεν μπορεί να είναι ολοκληρωμένη χωρίς έστω μια αναφορά στο θερμότατο φιλελληνικό κύκλο του λογοτεχνικού περιοδικού «Ανθολογία» που εκδίδεται στη Φλωρεντία εκπροσωπώντας γενικότερα την περιοχή της Τοσκάνης. Περιοδικό υπό τη διεύθυνση του Giovan Pietro Vieusseux και με το οποίο συνεργάστηκαν σημαντικότατοι λόγιοι, ποιητές, φιλόσοφοι, πολιτικοί. Ο μετριοπαθής Gino Capponi, ο Giacomo Leopardi, ο Pietro Giordani και οι Pietro Coletta, Enrico Mayer, Raffaele Lambruschini, Niccolò Tommaseo, ο πολιτικός, επαναστάτης και λόγιος Giuseppe Mazzini, ο Mamiani, ο οποίος μεταξύ 1824 και 1827 έγραψε φιλελληνικά νεανικά ποίηματα (πρέσβης αργότερα του ιταλικού κράτους στην Αθήνα) και άλλοι.

Μια μόνο γρήγορη ματιά στη βιβλιογραφία που αναφέρεται στα ελληνικά θέματα, φτάνει για να γίνει αντιληπτή η ποσότητα και η ποιότητα των κειμένων στις σελίδες του περιοδικού.

Το μόνο που θα αναφέρουμε ενδει-

κτικά είναι η θέση που παίρνει η «Ανθολογία» από τις αρχές του 1821 (στο 2ο τεύχος κυκλοφορίας της) για την Επανάσταση.

«Για τέσσερις αιώνες η Ελλάδα υπέφερε κάτω από έναν βάρβαρο δεσποτισμό, αλλά διατήρησε ακέραιο τον εθνικό της χαρακτήρα. Γλώσσα, ήθη και έθιμα λίγο διαφέρουν από εκείνα που οι Τούρκοι βρήκαν κατακτώντας την».

Σημαντικό ρόλο σ' όλη αυτή την προσπάθεια έπαιξαν και οι Ελληνες του Livorno και της Pisa που με ένα πυκνό δίκτυο οργάνωσης έστελναν κάθε ειδούς βοήθεια στην Ελλάδα.

Συγκινητική παρουσία και πυρήνας του Φιλελληνισμού της Τοσκάνης ήταν η ποιητρία Αγγελική Πάλλη (Angelica Palli-Bartolomei) γεννημένη από Ελλήνη πατέρα στο Livorno και η οποία συνδέθηκε με στενή φιλία και διαπότισε με τα ιδανικά της επαναστατημένης Ελλάδας τους λόγιους Niccolini, Guerrazzi, Giusti, Mercantini. Άλλες, εξίσου σημαντικές προσωπικότητες, ο Κωνσταντίνος Πολυχρονιάδης, ο Ανδρέας Μουστοζήδης, καθώς και Mario Pieri συγγραφέας της «Ιστορίας της επανάστασης στην Ελλάδα από το 1740-1824».

Στην ποίηση

Οι Ιταλοί που συνέθεσαν στίχους ή έγραψαν για την Ελλάδα ξεπερνούν

Για τους Ιταλούς λόγιους
η Ελληνική Επανάσταση¹
δεν ήταν μόνο μόδα και οίστρος αλλά και ανάγκη πατριωτική για τους ίδιους

► Ο Όγο Φώκολο (Ζάκυνθος 1770 – Λονδίνο 1827), από μητέρα Ζακύνθια, τη Διαμαντίνα Σπαθή, έφυγε 16 ετών στη Βενετία, πατρίδα των πατέρων του. Φιλογερό ταμπεραμέντο, περιφέρεται σε ιταλικές και ευρωπαϊκές πόλεις για να καταλήξει (1816) στο Λονδίνο, οννοδενόμενος από τον Κάλβο. Τόσο στο έργο του όσο, ίδιως, σε άρθρα του, αναφέρεται στο δράμα της Πάργας, όταν οι Αγγλοί την πούλησαν μαζί με τους κατοίκους της στον Άλη Παοά.

tous 100. Μεταξύ αυτών οι Rossetti, Carrer, Imbriani, Pazzanese, Mercantini, Fusco, Forti, Brofferio, Canini. Evas από αυτούς ήταν ο Ant. Mezzanotte (1786-1852) καθηγητής φιλολογίας στο πανεπιστήμιο της Perugia, ο οποίος εμπνεόμενος από την επαναστατημένη Ελλάδα, το 1832 δημοσιεύει το «Μεγαλείο της Ελλάδας τον 19ο αιώνα». Στο κείμενο αυτό αναφέρεται σε πρόσωπα-ήρωες, όπως ο Καραϊσκάκης, ο Νικηπάρας, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, ο Πατριάρχης Γρηγόριος, ο Κανάρης, ο Μάρκος Μπότσαρης, αλλά εκθειάζει και ιστορικά γεγονότα όπως την κατάκτηση της Τριπο-

λιτσάς, τις νίκες των Σουλιωτών, το Μεσολόγγι, τη ναυμαχία του Ναυαρίνου και τελειώνει με την ωδή «Στη Νέα Ελλάδα».

Μεγάλη εντύπωση, εκτός από το διευρυμένο θεματολόγιο, αντιπροσωπευτικό ίσως για τους φιλέλληνες, προκαλεί το γεγονός της σωστής εξιστόρησης, αλλά και της περιγραφής του τοπίου, όταν αυτοί οι άνθρωποι ποτέ δεν επισκέφθηκαν αυτούς τους χώρους που περιέγραφαν, σε μια εποχή μάλιστα που τόσο η ενημέρωση όσο και η πληροφόρηση ήταν δύσκολες. Ο Mezzanotte π.χ. περιγράφει το Μεσολόγγι, το βουνό του Αράκυνθου,

την Κλείσοβα, το Βασιλάδι και τις πολεμικές επιχειρήσεις, με θαυμαστό τρόπο.

Evas άλλος φημισμένος ποιητής και λόγιος ο Al. Aleardi (1812-1878), γερουσιαστής, κατόπιν του ιταλικού κράτους, στα «Ασματα» αναφέρεται στο Σούλι, στο Μεσολόγγι, στο Καρπενήσι, αλλά και στον μεγάλο φιλέλληνα Santorre di Santarosa, που σκοτώθηκε στην Σφακτηρία.

Νικολό Τομαζέο

Ομως σημαντικότατη είναι και η αναφορά του διάσημου λόγιου, ποιητή,

διανοούμενου και πολιτικού, πρόσφυγα αργότερα στην Ελλάδα (Κέρκυρα) N. Tommaseo (1802-1874). Τα φιλελληνικά του αισθήματα και οι στενές και εγκάρδιες σχέσεις του με τους Ελληνες, το μνημειώδες έργο του «Τα δημοτικά τραγούδια της Τοσκάνης, της Κορσικής, της Ιλλυρίας και της Ελλάδας» που συνέβαλε σημαντικά στην εξοικείωση του ιταλικού αναγνωστικού κοινού με τη δημοτική μας ποίηση, είναι απλώς μια μικρή αναφορά μπροστά στο τεράστιο έργο του N. Tommaseo.

Evas άλλος μεγάλος της ιταλικής λογοτεχνίας, o G. Carducci (1835-1907), ποιητής και λογοτέχνης (Βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας το 1906), αναφέρεται συχνά στη σύγχρονη Ελλάδα. Γράφει μάλιστα και ένα ποίημα που αφιερώνει στην εξέγερση του 1862 (Ναυπλιακά) και τη φυγή του Οθωνα («Για την επανάσταση στην Ελλάδα») που χαρακτηρίζει τον ιταλικό φιλελευθερισμό και τις κινήσεις του Caribaldi υπέρ της δημοκρατίας στην Ελλάδα και του συντονισμού των πατριωτικών κινημάτων Ελλάδας και Ιταλίας.

Τελευταίος, αλλά όχι λιγότερο σημαντικός, ο Ippolito Nievo (1831-1861), λόγιος και επαναστάτης πατριώτης, που συμμετείχε με τον Garibaldi στην αποστολή των Χιλίων στη Σικελία. Το έργο του «Εξομολογήσεις ενώς Ιταλού», σημαντικότατο ιταλικό ιστορικό μυθιστόρημα, φλέγεται από φιλελληνικό πνεύμα.

Κλείνοντας αυτό το άρθρο θα θέλαμε να τονίσουμε ότι η επαναστατημένη Ελλάδα αλλά αργότερα και η απελευθερωμένη, είναι σημείο αναφοράς στην Ιταλία για ολόκληρο τον 19ο αιώνα. Οι Ιταλοί πολιτικοί, λόγιοι και διανοούμενοι, μουσικοί, ζωγράφοι, γλύπτες, με μια λέξη οι πνευματικοί άνθρωποι με την ευαισθησία και την ανησυχία τους ήταν οι πρωτοπόροι, οι καθοδηγητές, οι εμπνευστές, οι αφυπνιστές, αυτοί που βοήθησαν το ιταλικό έθνος να ανεξαρτητοποιηθεί, να δημιουργήσει το ιταλικό κράτος και να ξεκινήσει τη δική του αυτόνομη πορεία.

* Ο κ. Φοίβος Γκακόπουλος είναι αναπληρωτής καθηγητής Ιστορίας Ιταλικής Λογοτεχνίας, Ιταλικό Τμήμα ΑΠΘ.

** Ο κ. Γάννης Τσόλκας είναι υποψήφιος διδάκτορας Ιταλικής Λογοτεχνίας, Ιταλικό Τμήμα ΑΠΘ.

Βιβλιογραφικό σημείωμα

Πολλές και σημαντικές οι μελέτες που έχουν γραφτεί στην Ελλάδα και την Ιταλία γύρω από το θέμα των φιλελληνισμού κατά τον 19ο αι. Αναφέρονται, ενδεικτικά: Αντώνη Λιάζον «Η ιταλική ενοποίηση και η Μεγάλη Ιδέα». Κατερίνα Σπετσιέρη - Beschi, «Ο ιταλικός φιλελληνισμός στις καλές τέχνες». Γεράσιμον Ζώρα, «Ιταλοί λόγιοι και ο Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός». Achille Tartaro, «Φιλελληνική λογοτεχνία στην Ελλάδα». Cosimo Ceccuti, «Ελληνική επανάσταση και φιλελληνισμός στον κόσμο της ανθολογίας» (1821-1832). Giovanni Pugliese Carattelli, «Οι ελληνικές σπουδές και ο φιλελληνισμός στην Ιταλία».

► Ρώμη, 1951. Ο Όδυσσεας Ελύτης ποζάρει πλάι στην προτομή του Νικολό Τομαζέο για τον φακό του Μάριο Βίτι. Ο Τομαζέο, γνωστός και με το εξελληνισμένο τον όνομα Θωμαζάιος, εκτός της μετάφρασης Ελλήνων κλασικών στα ιταλικά (1821-30), εξόριοτος στην Παρίσι το 1833 ονδέθηκε με τον Φοριέλ και επιδόθηκε στη μελέτη και έκδοση της ελληνικής δημοτικής ποίησης. Ζώντας αργότερα στην Κέρκυρα γνώρισε τον Σολωμό και είναι ένας από τους αλληλογράφοντας του.